

راهکارهای بهبود رتبه ایران
در گزارش «انجام کسب و کار» بانک جهانی
۶. نماگر دریافت اعتبار

معاونت پژوهش‌های اقتصادی
دفتر: مطالعات اقتصادی

کد موضوعی: ۲۲۰
شماره مسلسل: ۱۳۷۵۵
تیرماه ۱۳۹۳

به نام خدا

فهرست مطالب

۱.....	چکیده
۲.....	مقدمه
۴.....	۱. روش‌شناسی تدوین نماگر دریافت اعتبار
۶.....	۲. وضعیت ایران در نماگر دریافت اعتبار
۱۳.....	۳. راستی‌آزمایی مندرجات گزارش ۲۰۱۴ بانک جهانی درخصوص نماگر دریافت اعتبار
۱۳.....	۳-۱. بخش اول نماگر دریافت اعتبار: مؤلفه قدرت حقوق قانونی (وثیقه و ورشکستگی)
۲۸.....	۳-۲. بخش دوم نماگر دریافت اعتبار: اطلاعات اعتباری
۳۰.....	۳-۳. مبانی قانونی اعتبارسنجی (اطلاعات اعتباری)
۳۲.....	۳-۴. عملکرد ایران در بخش اطلاعات اعتباری نماگر دریافت اعتبار
۳۶.....	۴. تجربه کشورها در اصلاح و بهبود نماگر دریافت اعتبار
۴۰.....	۵. تحلیل محورهای نماگر دریافت اعتبار
۴۳.....	۶. راهکارها و پیشنهادهای بهبود رتبه ایران در نماگر دریافت اعتبار
۴۴.....	۶-۱. تدوین و تصویب قانون جامع وثایق
۴۶.....	۶-۲. اصلاح قوانینی که باعث نامطلوب شدن رتبه ایران در نماگر اخذ اعتبار شده‌اند
۴۸.....	۶-۳. راهکارهای اجرایی و رویه‌ای
۵۳.....	منابع و مآخذ

راهکارهای بهبود رتبه ایران
در گزارش «انجام کسب‌وکار» بانک جهانی
۶. نماگر دریافت اعتبار

چکیده

گزارش حاضر به بررسی یکی از نماگرهای شاخص سهولت کسب‌وکار بانک جهانی با عنوان «دریافت اعتبار» پرداخته و پیشنهادهایی برای بهبود وضعیت ایران در نماگر مزبور ارائه می‌دهد. رتبه ایران در سال ۲۰۱۴ در این نماگر ۸۶ از میان ۱۸۹ کشور مورد بررسی بانک جهانی است. در بین کشورهای سند چشم‌انداز نیز ایران در این نماگر از بین ۲۵ کشور، رتبه نهم را در سال ۲۰۱۴ دارد.

مهمترین بخش مربوط به این نماگر، مؤلفه قدرت حقوق قانونی درخصوص قوانین وثیقه جهت دریافت وام است. ایران از ۱۰ امتیاز این مؤلفه، ۴ امتیاز دریافت می‌کند. به‌طور خلاصه دلایلی که موجب شده در این بخش حداکثر امتیاز به ایران تعلق نگیرد، عبارتند از: نبود انعطاف در وثیقه‌گذاری اموال منقول در دریافت وام، عدم امکان در وثیقه دارایی‌های آتی با سازوکار مذکور در سؤالات پروژه بانک جهانی، عدم امکان تسری خودکار قرارداد وثیقه در زمان ایجاد تغییرات در وثیقه، نبود سامانه جامع ثبت وثیقه براساس نوع دارایی و برخی موارد دیگر.

بخش دوم این نماگر، مربوط به مؤلفه اطلاعات اعتباری و اعتبارسنجی مشتریان دریافت وام است. در این مؤلفه به‌دلیل تأسیس شرکت رتبه‌بندی اعتباری ایران در سال ۱۳۸۸ و تصویب قوانین و آیین‌نامه‌های لازم جهت پوشش اطلاعات اعتباری وضعیت بهتر از مؤلفه اول است. به‌طوری که از ۶ امتیاز این مؤلفه، ایران دارای ۵ امتیاز است.

درخصوص صحت اطلاعات مندرج در گزارش ایران مربوط به این نماگر، در بخش مؤلفه حقوق قانونی (قوانین وثیقه و ورشکستگی)، براساس استدلال‌های صورت گرفته، پاسخ دو سؤال از ۱۰ سؤال مندرج در این مؤلفه به اشتباه به بانک جهانی گزارش شده است که در صورت اصلاح آنها دو امتیاز باید به امتیاز ایران اضافه گردد. براین اساس امتیاز ایران باید از ۴ به ۶ ارتقا یابد. در صورت اصلاح این اشتباهات، رتبه ایران از ۸۶ به ۵۵ بهبود خواهد یافت. در مواردی که امتیاز ایران منفی است، ضروری است جهت دریافت امتیاز کامل نماگر دریافت اعتبار و همچنین رفع تنگناهای موجود در وثایق، قوانین مربوط به وثیقه‌گذاری در قانون مدنی و سایر قوانین و مقررات اصلاح شده و قانون جامعی درخصوص وثایق (با محورهای پیشنهادی در انتهای گزارش) در جهت

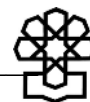
انعطاف و تسهیل وثیقه‌گذاری تصویب گردد. در بخش ارائه راهکارها نیز موارد مرتبط با اصلاح قوانین و مقررات با هدف ارتقای رتبه ایران ارائه شده است.

مقدمه

گزارش سهولت انجام کسب‌وکار بانک جهانی به سنجش و ارزیابی مقررات کسب‌وکار و رتبه‌بندی کشورها درخصوص فراهم آوردن شرایط آسان برای انجام کسب‌وکار می‌پردازد. شاخص سهولت انجام کسب‌وکار در این گزارش شامل ۱۰ نماگر است که در هر نماگر غالباً تعداد رویه‌ها، مدت زمان و هزینه لازم جهت انجام کسب‌وکار در هر کشور محاسبه می‌شود. یکی از نماگرهای شاخص سهولت انجام کسب‌وکار، نماگر دریافت اعتبار است که مسئله سهولت قوانین و مقررات در دسترسی به اعتبار برای کسب‌وکارها را مورد سنجش و ارزیابی قرار می‌دهد. به‌طور کلی دو دسته از چارچوب‌ها می‌توانند دسترسی به اعتبار را تسهیل نموده و تخصیص آن را بهبود بخشند: سامانه‌های اطلاعات اعتباری و حقوق قانونی وام‌گیرندگان و وام‌دهندگان در قوانین مربوط به وثیقه و ورشکستگی.

سامانه‌های اطلاعات اعتباری، وام‌دهندگان را قادر می‌سازد تا سابقه مالی اعتبارگیرنده بالقوه را ببینند (مثبت یا منفی) همچنین این امکان را برای وام‌گیرندگان به‌وجود می‌آورد تا با ایجاد یک سابقه اعتباری خوب، دسترسی آسان‌تری به منابع اعتباری داشته باشند.

قوانین محکم و وجود سازوکارهای مشخص در ثبت اموال، صاحبان کسب‌وکار را قادر می‌سازد تا از دارایی‌های خود، به‌خصوص اموال منقول، به‌عنوان وثیقه برای ایجاد سرمایه استفاده کنند، این در حالی است که ارتباط مستقیمی بین حقوق قوی اعتباردهندگان و نسبت میزان اعتبار بخش خصوصی به تولید ناخالص داخلی وجود دارد. در نماگر دریافت اعتبار امکان دریافت وثیقه از سوی بانکها بدون اینکه نیازی به تصرف آن وجود داشته باشد، یک امتیاز تلقی شده است؛ حال آنکه اگر کشوری مقرر نماید که برای دریافت وثیقه، لزوماً باید مال مورد وثیقه در تصرف طلبکار قرار گیرد، امتیاز منفی به آن کشور تعلق خواهد گرفت. چرا که در چنین کشوری، دسترسی به اعتبار، با دشواری بیشتری روبرو خواهد بود. همچنین در این نماگر بخش مهمی از پرسش‌های مربوط به مؤلفه حقوق قانونی، به مقوله طیف اموالی که می‌توانند به‌عنوان وثیقه تلقی شوند مربوط می‌شود و کشورهایی که طیف گسترده‌تری از وثایق قابل قبول را در اختیار بانکها و مشتریان می‌گذارند، در این مؤلفه امتیاز بالاتری کسب خواهند کرد. بخشی از سؤالات مؤلفه حقوق قانونی در این نماگر، مربوط به قوانین ورشکستگی و نحوه برخورد قوانین با طلبکار دارای وثیقه در جریان

ورشکستگی است. اما اگر در مواقعی که اعتبارگیرنده از بازپرداخت اعتبار ناتوان است قوانین ورشکستگی از اعتباردهندگان به خوبی حمایت نکند، یعنی به اعتبارگیرندگان اجازه دهد که بدون نیاز به کسب رضایت اعتباردهندگان برای تجدید سازمان تشکیل پرونده دهند، کنترل بنگاه و دارایی‌هایشان را در طول فرآیند تجدید سازمان در اختیار خود داشته باشند و مهروموم دارایی‌های بنگاه در فرآیند تجدید سازمان وجود داشته باشد ممکن است انحلال حتی اگر هم کارا باشد اتفاق نیفتد. به عبارت دیگر، عدم حمایت از اعتباردهندگان در ورشکستگی منجر به انتخاب ناکارا بین انحلال و ورود به فرآیند تجدید سازمان می‌شود. علاوه بر این، زمانی که از اعتباردهندگان حمایتی به عمل نیاید آنها تمایل چندانی به دادن اعتبار ندارند. نتیجه چنین امری، کاهش اعتبار اعطایی به بنگاه‌ها و ایجاد مشکل برای بنگاه‌ها در تأمین مالی پروژه‌های آنهاست.^۱

در این گزارش پس از بررسی وضعیت ایران در نماگر دریافت اعتبار و تبیین مبانی حقوقی و قانونی مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده نماگر و نیز تجربه اصلاحات در کشورهای دیگر، راهکارهایی با هدف ارتقای رتبه ایران در نماگر دریافت اعتبار بانک جهانی و دستیابی به جایگاه اول در میان کشورهای سند چشم‌انداز ارائه خواهد شد. سؤالات اصلی و فرعی این تحقیق به این شرح است:

سؤال اصلی: چه تغییراتی در قوانین، مقررات و رویه‌های اجرایی دریافت اعتبار لازم است صورت گیرد تا جمهوری اسلامی ایران در نماگر دریافت اعتبار در گزارش انجام کسب‌وکار بانک جهانی به مقام اول در منطقه سند چشم‌انداز^۲ برسد با فرض اینکه شرایط سایر کشورها در این نماگر براساس گزارش سال ۲۰۱۴ بانک جهانی ثابت بماند.

سؤال فرعی ۱. وضعیت ایران در مقایسه با کشورهای سند چشم‌انداز در نماگر دریافت اعتبار چگونه است؟

سؤال فرعی ۲. وضعیت ایران در نماگر دریافت اعتبار گزارش انجام کسب‌وکار بانک جهانی چقدر با قوانین و مقررات و واقعیت‌های جمهوری اسلامی ایران مطابقت دارد؟

روش تحقیق: برای پاسخ به سؤالات فوق، از بررسی اسناد و قوانین، سایت بانک جهانی و نیز پرسش از خبرگان حقوقی و بانکی استفاده می‌شود.

۱. پادبلا و رکجو، (۲۰۰۰) به نقل از طیب‌نیا و قربانی، ۱۳۹۱.

۲. منطقه سند چشم‌انداز ۲۰ ساله جمهوری اسلامی ایران شامل کشورهای آسیای جنوب غربی، کشورهای همسایه و کشورهای آسیای میانه و قفقاز است.

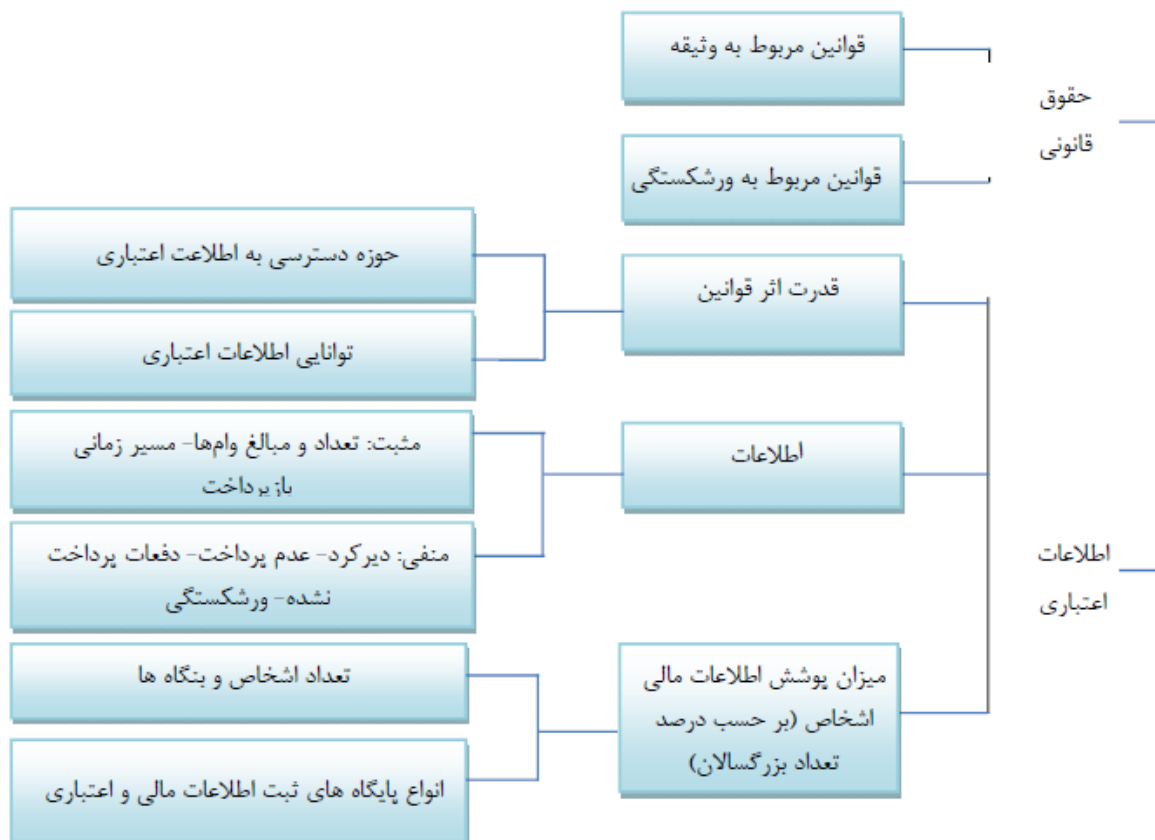
۱. روش‌شناسی تدوین نماگر دریافت اعتبار

نماگر دریافت اعتبار،^۱ حقوق قانونی وام‌گیرندگان و وام‌دهندگان با لحاظ کردن مبادلات مالی دارای وثیقه و میزان به اشتراک‌گذاری اطلاعات اعتباری را از طریق دو مجموعه از مؤلفه‌ها ارزیابی می‌کند:

الف) حقوق اعتباری: نشان می‌دهد چگونه قوانین مناسب در حوزه وثایق و ورشکستگی، حقوق وام‌دهنده و وام‌گیرنده را تأمین و اعطای اعتبار را تسهیل می‌کند.

ب) اطلاعات اعتباری: وضعیت ثبت و کیفیت اطلاعات اعتباری و مبادله این اطلاعات بین مؤسسات مالی و سامانه اعتبارسنجی خصوصی و مراکز ثبت اطلاعات اعتباری عمومی را نشان می‌دهد.

شکل ۱. نماگر دریافت اعتبار و مؤلفه‌های زیرمجموعه آن

در اجزای مربوط به دریافت اعتبار، مؤلفه قدرت حقوق قانونی^۲ این موضوع را اندازه‌گیری می‌کند که آیا ویژگی‌های خاصی برای تسهیل وام‌دهی در قوانین مربوط به وثیقه و ورشکستگی

1. Getting Credit

2. Strength of Legal Rights index

وجود دارد. مؤلفه عمق اطلاعات اعتباری^۱ قواعد و شیوه‌های مؤثر بر میزان پوشش، دامنه و دسترسی به اطلاعات اعتباری موجود از طریق یک اداره اعتباری دولتی و یا یک مؤسسه اعتباری خصوصی را اندازه‌گیری می‌کند.

پروژه انجام کسب‌وکار با مدنظر قرار دادن سناریوهای محتمل دامنه مبادلات مالی دارای وثیقه - که طرفین آن عبارتند از: یک وام‌گیرنده دارای وثیقه و یک وام‌دهنده قابل اعتماد- را تعیین کرده و به بررسی محدودیت‌های قانونی در استفاده از وثایق منقول می‌پردازد. براساس سناریوها فرض می‌شود که وام‌گیرنده (شرکت) دارای ویژگی‌های زیر است:^۲

- یک شرکت خصوصی، با مسئولیت محدود است.
- دفتر مرکزی و محل فعالیت آن در بزرگترین شهر تجاری است.
- ۱۰۰ کارمند دارد.
- صد درصد متعلق به اتباع داخلی است. وام‌دهنده هم همین شرایط را دارد.
- رتبه سهولت دریافت اعتبار با توجه به رتبه صدک از مجموع امتیازات اجزای مؤلفه عمق اطلاعات اعتباری و مؤلفه قدرت حقوق قانونی محاسبه می‌شود.
- داده‌ها در مورد حقوق قانونی وام‌گیرندگان و وام‌دهندگان از طریق نظرسنجی از وکلای مالی جمع‌آوری شده و با استفاده از تجزیه و تحلیل قوانین و مقررات و همچنین منابع عمومی اطلاعات در مورد قوانین ورشکستگی و وثیقه راستی‌آزمایی شده است. درخصوص مؤلفه قدرت حقوق قانونی، به هر یک از ویژگی‌ها (سؤالات) یک امتیاز اختصاص می‌یابد.

جدول ۱. نماگر دریافت اعتبار چه چیزی را اندازه‌گیری می‌کند؟

<p>مؤلفه قدرت حقوق قانونی: (امتیاز: ۱۰-۰)</p> <ul style="list-style-type: none">- حمایت از حقوق وام‌گیرندگان و وام‌دهندگان از طریق قوانین وثیقه- حمایت از حقوق وام‌دهندگان دارای وثیقه از طریق قوانین ورشکستگی <p>عمق اطلاعات اعتباری (امتیاز: ۶-۰)</p> <ul style="list-style-type: none">- دامنه و دسترسی به اطلاعات اعتباری توزیع شده توسط ادارات اعتباری دولتی و دفاتر اعتباری خصوصی- تعداد افراد حقیقی و حقوقی که اطلاعات اعتباری آنها در اداره اعتباری دولتی وجود دارد (درصد از جمعیت بزرگسال)*- تعداد افراد حقیقی و حقوقی که اطلاعات اعتباری آنها در اداره اعتباری خصوصی وجود دارد (درصد از جمعیت بزرگسال)*
--

* در رتبه‌بندی کشورها تأثیری ندارد.

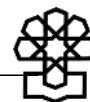
مؤلفه دوم در دریافت اعتبار که سؤالات و اجزای آن در جداول ۳ و ۴ آمده است، وضعیت اطلاعات اعتباری مرتبط با دریافت وام و اعتبار است که از طریق سامانه‌های اعتبارسنجی صورت می‌گیرد. سامانه اعتبارسنجی تأثیر بسزایی در بهبود وضعیت کسب‌وکار کشورها از طریق تسهیل و تسریع در فرآیند اعطای تسهیلات برعهده دارد. برخی از مواردی که در بررسی‌های بانک جهانی در زمینه تسهیم اطلاعات اعتباری کشورها مورد ارزیابی قرار می‌گیرد به شرح زیر می‌باشد:

- درصد پوشش و شمول اطلاعات مربوط به سامانه اعتبارسنجی خصوصی (تعداد اشخاص حقیقی و حقوقی که اطلاعات اعتباری آنها ثبت شده است، تعداد گزارش‌های اعتباری صادر شده توسط سامانه مزبور، تعداد استعلام‌ها و ساختار مالکیت سامانه اعتبارسنجی خصوصی).
- گردآوری اطلاعات اشخاص، وام، پرداخت‌ها، اطلاعات بنگاه‌ها، وام و پرداخت‌های آنها.
- تعداد مؤسسات مالی که با سامانه اعتبارسنجی در ارتباط هستند.
- چه نوع اطلاعاتی توسط سامانه تسهیم می‌شود و سوابق اطلاعاتی برای چه مدت زمانی نگهداری و یا برای انتشار در اختیار قرار می‌گیرد. همچنین اطلاعات مربوط به نکول و بدهی‌ها چگونه جمع‌آوری و پس از چه مدتی از سامانه حذف می‌شود؟
- اطلاعات چگونه در اختیار مؤسسات مالی قرار می‌گیرد؟
- چه قوانین و مقرراتی عملکرد سامانه اعتبارسنجی را تحت تأثیر قرار می‌دهد؟
- آیا وام‌گیرندگان امکان مشاهده اطلاعات مربوط به خود را دارند؟
- قوانین مربوط به مسئولیت در قبال اطلاعات اشتباه چگونه است؟

مبنای زیرمؤلفه‌های مربوط به دریافت اعتبار، اطلاعات دقیقی است که از درون اقتصاد کشور جمع‌آوری شده است. داده‌های مرتبط با به اشتراک‌گذاری اطلاعات اعتباری از طریق نظرسنجی از ادارات اعتباری عمومی یا مؤسسات اعتباری خصوصی (در صورت وجود) جمع‌آوری می‌شود. برای تدوین مؤلفه عمق اطلاعات اعتباری، به هر یک از ویژگی‌ها (سؤالات) درخصوص ادارات اعتباری عمومی یا مؤسسات اعتباری خصوصی یک امتیاز اختصاص می‌یابد.

۲. وضعیت ایران در نماگر دریافت اعتبار

رتبه ایران در سال ۲۰۱۴ در نماگر دریافت اعتبار ۸۶ بوده که بعد از نماگر اجرای قراردادهای با رتبه ۵۱ از وضعیت نسبی مطلوبی نسبت به سایر نماگرها برخوردار است. رتبه کلی ایران در شاخص سهولت کسب‌وکار در سال ۲۰۱۴ نیز ۱۵۲ از میان ۱۸۹ کشور مورد بررسی بانک جهانی است. نماگر دریافت اعتبار از سه مؤلفه اصلی به همراه یک مؤلفه عمق اطلاعات اعتباری که در امتیاز

نماگر اثر ندارد، تشکیل شده است. مؤلفه اول که حقوق قانونی مربوط به وام‌گیرندگان و وام‌دهندگان را بررسی می‌کند از ۱۰ سؤال تشکیل شده است که هر سؤال دارای یک امتیاز است. وضعیت ایران در این مؤلفه از سال ۲۰۰۵ ثابت بوده و دارای امتیاز ۴ از ۱۰ است. دلیل عمده عدم تغییر در امتیاز این مؤلفه این است که سؤالاتی که در این مؤلفه وجود دارد عمدتاً ناظر به جنبه‌های ثابت و هنجاری حقوقی است که معمولاً بدون تغییر در نظام حقوقی و قانونی امکان دریافت امتیاز بیشتر وجود ندارد. در مؤلفه عمق اطلاعات اعتباری نیز ایران در سال ۲۰۰۵، امتیاز ۲ از ۶ را داشته که از سال ۲۰۱۳ با ارتقای ۳ امتیاز به امتیاز ۵ رسیده است. بخش مربوط به پوشش اطلاعات اعتباری توسط بخش خصوصی و بخش عمومی نیز، از سال ۲۰۰۵ تاکنون بهبود و پیشرفت نسبتاً مطلوبی داشته است، البته بخش پوشش اطلاعات اعتباری در امتیاز نماگر دریافت اعتبار بی‌تأثیر است.

جدول ۲. وضعیت ایران در مؤلفه «حقوق قانونی» از نماگر دریافت اعتبار، گزارش سال ۲۰۱۴

امتیاز مؤلفه: ۴	
(از صفر تا ۱۰ که هر پاسخ بله دارای یک امتیاز است)	
بله	۱. آیا هر شرکتی می‌تواند از اموال منقول خود به‌عنوان وثیقه استفاده کند درحالی که همچنان مالکیت آنها را در اختیار دارد و هر مؤسسه مالی چنین اموالی را به‌عنوان وثیقه می‌پذیرد؟
خیر	۲. آیا قانون به شرکت‌ها اجازه می‌دهد که حق تضمین (وثیقه) بدون حق تصرف ^۱ (بدون آنکه در اختیار طلبکار قرار دهد) درباره یک گروه واحد از اموال منقول خود را اعطا نمایند، بدون آنکه به توصیف مشخص ^۲ در مورد وثیقه نیاز باشد؟
خیر	۳. آیا قانون به شرکت‌ها اجازه می‌دهد که حق تضمین (وثیقه) بدون حق تصرف (بدون آنکه وثیقه را در اختیار طلبکار قرار دهد) درباره همه اموال منقول خود را اعطا نمایند، بدون آنکه به توصیف مشخص در مورد وثیقه نیاز باشد؟
خیر	۴. آیا ممکن است برای دارایی‌های آتی یا بعداً خریداری شده یک حق تضمین قائل شد و یا ممکن است به صورت خودکار به محصولات، عواید و جایگزین‌های دارایی اولیه (اصلی) تسری پیدا کند؟
خیر	۵. آیا ارائه یک توصیف کلی از بدهی‌ها و تعهدات در موافقتنامه‌های وثایق مجاز است، آیا می‌توان برای همه انواع بدهی‌ها و تعهدات بین طرفین مورد تضمین قرار گیرند و آیا موافقتنامه وثیقه می‌تواند شامل میزان حداکثر مبلغی باشد که از دارایی‌های به رهن گذاشته شده است؟
خیر	۶. آیا یک سامانه ثبت وثیقه دارای یک پایگاه داده‌های الکترونیکی، براساس نام وام‌گیرنده که به لحاظ جغرافیایی و براساس نوع دارایی دارای انسجام است، عملیاتی و فعال است؟
بله	۷. آیا به طلبکاران با وثیقه زمانی که اعتبارگیرنده در فرآیند خارج از جریان ورشکستگی ناتوان از پرداخت تعهدات خود است پیش از بقیه [طلبکاران] پرداخت می‌شود (به‌عنوان مثال قبل از دعاوی مالیاتی عمومی و یا کارگری)؟

1. Non Possessory Security Right: Some legal systems Provide for a non-possessory security interest, so that security can be taken over assets without Taking Actual Possession of the assets

2. Specific description

امتیاز مؤلفه: ۴		(از صفر تا ۱۰ که هر پاسخ بله دارای یک امتیاز است)
خیر	۸. آیا به طلبکاران با وثیقه زمانی که شرکت در فرآیند انحلال است پیش از بقیه [طلبکاران] پرداخت می‌شود (به‌عنوان مثال قبل از دعاوی مالیاتی عمومی و یا کارگری)؟	
بله	۹. زمانی که بدهکار در فرآیند «بازسازی» تحت نظارت دادگاه قرار می‌گیرد، اعتباردهندگان دارای وثیقه هم در معرض توقف یا تعلیق [فعالیت‌های شرکت] قرار نمی‌گیرند و یا قانون زمینه‌های معافیت اعتباردهندگان دارای وثیقه از توقف یا تعیین محدوده زمانی برای این توقف را فراهم کرده است.	
بله	۱۰. آیا در زمانی که یک منافع تضمینی به وجود می‌آید قانون به طرفین اجازه می‌دهد که در چارچوب یک موافقتنامه وثیقه در مورد اینکه وام‌دهنده حق تضمین خود را خارج از دادگاه اعمال کند به توافق برسند؟	

جدول ۳. وضعیت ایران در مؤلفه «عمق اطلاعات اعتباری» از نماگر دریافت اعتبار

گزارش بانک جهانی، ۲۰۱۴

امتیاز مؤلفه: ۵	اداره اعتباری دولتی	مؤسسه اعتباری خصوصی	مؤلفه عمق اطلاعات اعتباری (۰ تا ۶)
۱	بله	بله	آیا هم اطلاعات مربوط به بنگاه‌ها و هم اطلاعات مربوط به اشخاص توزیع می‌شود؟
۱	خیر	بله	آیا هم اطلاعات مثبت و هم اطلاعات منفی توزیع می‌شود؟
۰	خیر	خیر	آیا اداره اطلاعات اعتباری علاوه بر مؤسسات مالی، اطلاعات اعتباری خرده‌فروشی‌ها، اعتباردهندگان تجاری و یا شرکت‌های ارائه‌دهنده خدمات عمومی ^(۱) را توزیع می‌کند؟
۱	خیر	بله	آیا اطلاعات اعتباری با سابقه بیشتر از دو سال توزیع می‌شود؟
۱	بله	بله	آیا اطلاعات مربوط به همه وام‌های با مبلغ زیر یک درصد درآمد سرانه توزیع می‌شود؟
۱	بله	خیر	آیا قانون در مورد حق وام‌گیرنده برای کنترل داده‌های مربوط به خود در بزرگترین اداره ثبت اطلاعات اعتباری تضمین داده است؟

توجه: در صورتی که هر یک از ادارات ثبت اطلاعات عمومی یا خصوصی پاسخ «بله» دریافت کنند، امتیاز ۱ برای اقتصاد مورد بررسی منظور خواهد شد.

(1) Utility Companies

جدول ۴. وضعیت ایران در پوشش اطلاعات اعتباری در نماگر دریافت اعتبار گزارش بانک جهانی، ۲۰۱۴

سطح پوشش	مؤسسه اعتباری خصوصی	اداره اعتباری دولتی
تعداد بنگاه‌ها	۱۴۴ هزار و ۵۰	۳۴۰ هزار و ۹۰۱
تعداد اشخاص	۱۷ میلیون و ۹۲۱ هزار	۲۲ میلیون و ۲۵۸ هزار و ۲۴۲

مأخذ: پایگاه داده‌های پروژه انجام کسب‌وکار، ۲۰۱۴.

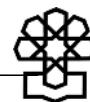
در بین کشورهای سند چشم‌انداز نیز که در جدول ۶ نشان داده شده است، ایران از بین ۲۳ کشور، رتبه نهم را در سال ۲۰۱۴ دارد. همچنین در جدول ۶ اطلاعات مربوط به این نماگر در بین کشورهای حوزه سند چشم‌انداز در سال ۲۰۰۶ ارائه شده است تا تغییرات مربوط به هر کشور در هر یک از مؤلفه‌های زیرمجموعه این نماگر به تفکیک کشورها قابل مشاهده و مقایسه باشد.

جدول ۵. وضعیت ایران در اجزای نماگر «دریافت اعتبار» و روند آنها طی سال‌های ۲۰۰۵-۲۰۱۴

متوسط OECD	متوسط کشورهای سند چشم‌انداز	۲۰۱۴	۲۰۱۳	۲۰۱۲	۲۰۱۱	۲۰۱۰	۲۰۰۹	۲۰۰۸	۲۰۰۷	*۲۰۰۶	*۲۰۰۵	نماگر
-	-	۸۶	۸۲	۹۸	۸۹	۱۱۳	۸۴	۶۸	۶۵	-	-	رتبه دریافت اعتبار
۷	۵	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	قدرت حقوق قانونی (۰ تا ۱۰)
۵	۵	۵	۵	۴	۴	۳	۳	۳	۳	۳	۲	عمق اطلاعات اعتباری (۰ تا ۶)
۴۲/۹	۸/۵۷	۴۱/۶	۲۵/۹	۲۶/۵	۲۲/۷	۳۱/۳	۲۱/۷	۲۲/۲	۱۳/۷	۱۳/۷	۱۳/۷	تعداد افراد حقیقی و حقوقی که اطلاعات اعتباری آنها در اداره اعتباری خصوصی ثبت می‌شود (درصد از جمعیت بزرگسال)
۷۳/۹	۲۲/۳۶	۳۳/۳	۳۱/۹	۲۴/۴	۴/۵	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	تعداد افراد حقیقی و حقوقی که اطلاعات اعتباری آنها در اداره اعتباری دولتی ثبت می‌شود (درصد از جمعیت بزرگسال)

Source: www.doingbusiness.org

* در گزارش سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۶ رتبه محاسبه نشده است.

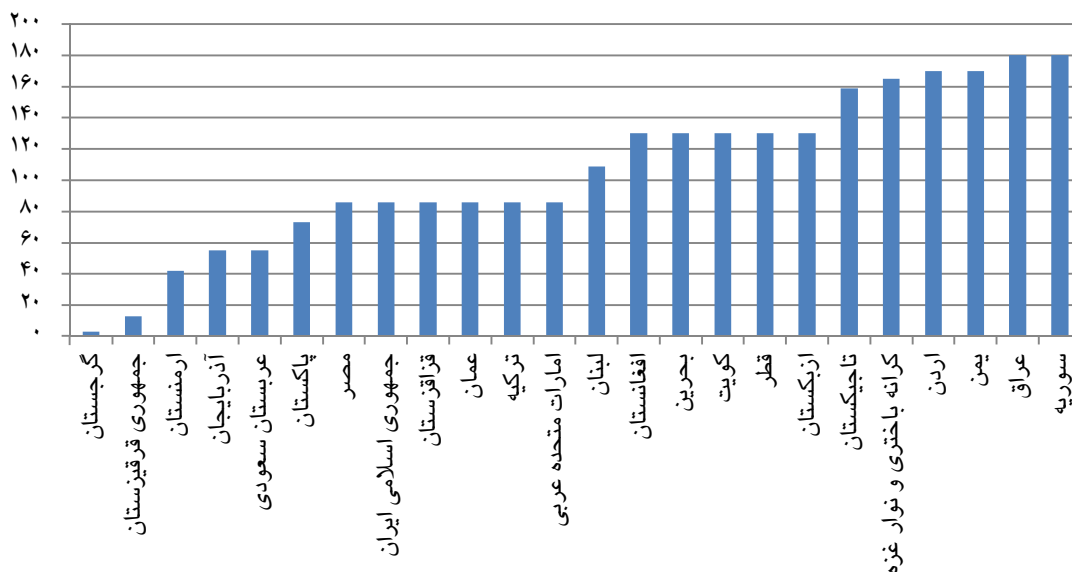

جدول ۶. وضعیت ایران و کشورهای حوزه سند چشم‌انداز در دریافت اعتبار در گزارش سال ۲۰۱۴

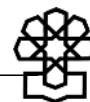
دریافت اعتبار					رتبه کل انجام کسب‌وکار	کشورها به ترتیب رتبه در دریافت اعتبار
پوشش اطلاعات اعتباری توسط بخش خصوصی (درصد افراد بزرگسال)	پوشش اطلاعات اعتباری توسط بخش عمومی (درصد افراد بزرگسال)	مؤلفه عمق اطلاعات اعتباری (۰-۶)	مؤلفه حقوق قانونی (۰-۱۰)	رتبه دریافت اعتبار		
۴۶/۱	۰	۶	۹	۳	۸	گرجستان
۳۲/۱	۰	۴	۱۰	۱۳	۶۸	جمهوری قرقیزستان
۶۳/۸	۲۱/۹	۶	۶	۴۲	۳۷	ارمنستان
۰	۲۳	۵	۶	۵۵	۷۰	آذربایجان
۴۴/۳	۰	۶	۵	۵۵	۲۶	عربستان سعودی
۲/۱	۸	۴	۶	۷۳	۱۱۰	پاکستان
۱۹/۶	۵/۳	۶	۳	۸۶	۱۲۸	مصر
۳۳/۳	۴۱/۶	۵	۴	۸۶	۱۵۲	جمهوری اسلامی ایران
۴۵/۶	۰	۵	۴	۸۶	۵۰	قزاقستان
۰	۲۱	۵	۴	۸۶	۴۷	عمان
۷۱/۷	۲۷	۵	۴	۸۶	۶۹	ترکیه
۲۷	۵/۸	۵	۴	۸۶	۲۳	امارات متحده عربی
۰	۱۹/۲	۵	۳	۱۰۹	۱۱۱	لبنان
۰	۰	۰	۷	۱۳۰	۱۶۴	افغانستان
۲۶	۰	۴	۳	۱۳۰	۴۶	بحرین
۲۹	۰	۴	۳	۱۳۰	۱۰۴	کویت
۰	۲۲/۷	۴	۳	۱۳۰	۴۸	قطر
۱۶/۵	۰	۵	۲	۱۳۰	۱۴۶	ازبکستان
۲/۱	۰	۴	۲	۱۵۹	۱۴۳	تاجیکستان
۰	۸/۸	۴	۱	۱۶۵	۱۳۸	کرانه باختری و نوار غزه
۰	۲	۲	۲	۱۷۰	۱۱۹	اردن
۰	۱	۲	۲	۱۷۰	۱۳۳	یمن
۰	۰	۰	۳	۱۸۰	۱۵۱	عراق
۰	۷	۲	۱	۱۸۰	۱۶۵	سوریه

مأخذ: همان.

نمودار ۱. رتبه ایران و کشورهای حوزه سند چشم‌انداز در دریافت اعتبار - سال ۲۰۱۴

در گزارش بانک جهانی علاوه بر رتبه‌بندی کشورها، فاصله هر کشور از مرز و نقطه ایدئال نیز محاسبه شده است. این فاصله از مرز، فاصله مطلق کشور نسبت به بهترین عملکرد در هر نماگر را اندازه‌گیری می‌کند. این فاصله نشان‌دهنده میزان مطلق بهبود یا بدتر شدن محیط مقرراتی برای صاحبان کسب‌وکار در یک کشور در طول زمان است، در حالی که رتبه‌بندی کشورها - آنچه تاکنون توسط این گزارش منتشر شده است - فقط نشان‌دهنده تغییر نسبی کشورهاست. این سنجه به صورت درصدی حساب می‌شود و ۱۰۰ به معنای بهترین عملکرد مشاهده شده در هر کدام از نماگرهاست. پس فاصله هر کشور با مرز، در مقیاس از صفر تا صد بیان می‌شود که صفر به معنای ضعیف‌ترین عملکرد و ۱۰۰ هم روی مرز یا نقطه ایدئال و کاملاً مطلوب محسوب می‌شود. برای مثال کشوری که امتیاز ۷۵ درصد را به دست آورده باشد، به این معناست که ۲۵ درصد از مرزی که با توجه به بهترین عملکرد در بین همه کشورها ساخته شده است، فاصله دارد. در جدول ۷ این سنجه برای نماگر دریافت اعتبار ایران در مقایسه با چند کشور منتخب نشان داده است. براساس آخرین نمره در سال ۲۰۱۳ و ۲۰۱۴ ایران با داشتن نمره ۵۶/۲۵ تقریباً ۴۳ واحد از مرز ایدئال فاصله دارد و روند نمرات ایران از سال ۲۰۱۰ تاکنون نشان‌دهنده اجرای برخی اصلاحات و بهبود نسبی در این نماگر است.

جدول ۷. معیار فاصله از مرز ایدئال در نماگر دریافت اعتبار ایران در مقایسه با چند کشور منتخب

کشورها	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴
ایران	۴۳/۷۵	۵۰/۰۰	۵۰/۰۰	۵۶/۲۵	۵۶/۲۵
ترکیه	۵۶/۲۵	۵۶/۲۵	۵۶/۲۵	۵۶/۲۵	۵۶/۲۵
کره جنوبی	۸۷/۵۰	۸۷/۵۰	۸۷/۵۰	۸۷/۵۰	۸۷/۵۰
پاکستان	۶۲/۵۰	۶۲/۵۰	۶۲/۵۰	۶۲/۵۰	۶۲/۵۰
گرجستان	۷۵/۰۰	۸۱/۲۵	۸۷/۵۰	۹۳/۷۵	۹۳/۷۵
انگلستان	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
مالزی	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

مأخذ: همان.

براساس اطلاعات ارائه شده در جدول ۷، انگلستان و مالزی بر روی مرز ایدئال قرار داشته و به عنوان بهترین عملکرد، فاصله‌ای از مرز ایدئال ندارند.

۳. راستی‌آزمایی مندرجات گزارش ۲۰۱۴ بانک جهانی در خصوص نماگر دریافت اعتبار

همانطور که در بخش‌های قبل ذکر شد، نماگر دریافت اعتبار از دو حوزه حقوق مربوط به وام‌گیرنده و وام‌دهنده و اطلاعات اعتباری تشکیل شده است. بخش اول از حیث پایین بودن امتیاز ایران در آن (۴ از ۱۰) از اهمیت بیشتری برای انجام اصلاحات برخوردار است. از این رو در این بخش از گزارش تمرکز اصلی بر مؤلفه حقوق قانونی و سؤالات زیرمجموعه آن خواهد بود. در ادامه به تفکیک هر یک از سؤالات مربوط به شاخص حقوق قانونی و شاخص عمق اطلاعات اعتباری، مبانی حقوقی - قانونی سؤالات مذکور را مورد بررسی قرار داده و درستی یا نادرستی پاسخ مندرج در گزارش بانک جهانی مربوط به ایران را واکاوی خواهیم نمود.

۳-۱. بخش اول نماگر دریافت اعتبار: مؤلفه قدرت حقوق قانونی (وثیقه و ورشکستگی)

مسئله عمده در سؤالات مربوط به شاخص قدرت حقوق قانونی، قوانین و مقررات مربوط به وثیقه و رهن بانکی و مقررات مربوط به آن است. سؤالات مندرج در این شاخص به این می‌پردازد که آیا در مجموع قوانین و مقررات مربوط به وثایق بانکی در خصوص نوع اموال قابل وثیقه، میزان و کیفیت استفاده از اموال منقول در وثیقه، نحوه توصیف وثیقه، سامانه ثبت اموال وثیقه شده، برخورد با وثایق بانکی در ورشکستگی و... تضمین‌کننده حقوق وام‌گیرنده و وام‌دهنده در کشور مورد نظر است یا خیر. هر سؤال با اجزای مربوط به آن یک امتیاز دارد که در مجموع این شاخص

دارای ۱۰ امتیاز است.

چنانچه وثیقه متفاوت از رهن در نظر گرفته شود، در برخی از سؤالات که به دلیل عدم مطابقت با شرایط عقد رهن امتیاز منفی دریافت شده می‌توان به شرایط عام وثیقه استناد نمود و امتیاز مثبت را دریافت کرد. برخی بر این باورند که وثیقه را می‌توان یک قرارداد عام دانست که منشأ آن عقلایی است. به این معنا که هر چیزی که قابلیت اعتماد و اطمینان را داشته باشد و در موارد لزوم بتوان آن را مسدود کرد و مضافاً اینکه دارای ارزش مالی باشد، می‌توان به عنوان وثیقه اطمینان‌آور تلقی نمود. بر این اساس می‌توان محدودیت‌هایی که در عقد رهن و شرایط آن وجود دارد را رفع نمود و مبتنی بر تغییرات صورت گرفته در دامنه اموال و دارایی‌ها و شکل‌گیری طیف زیادی از دارایی‌هایی که عینیت نداشته ولی از ارزش اقتصادی و عقلایی لازم برخوردار است، شرایط منعطف‌تری را برای وثایق بانکی ایجاد نمود.

در کتب لغت، وثیقه به معنای محکم و استوار و آنچه عهد و پیمان را استوار سازد آمده، اما در فرهنگ لغات و اصطلاحات بازرگانی و عرف بانکداری امروزه به معنای «اسناد و مدارک و اموال و حقوقی که برای حصول اطمینان از استحکام معامله و حسن ایفای تعهدات و نتیجتاً کاهش خطر ناشی از عدم استرداد تسهیلات اعطایی، از متعهد دریافت می‌شود» تعبیر شده است.^۱ وثایق می‌توانند به اشکال زیر درجه‌بندی و تقسیم‌بندی گردند:

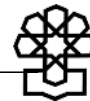
الف) اموال منقول

طبیعت و ماهیت این‌گونه اموال به صورتی است که نگهداری و حمل‌ونقل آنها آسان است و با استفاده از اختیاراتی که براساس ماده (۱۰) قانون مدنی در قراردادهای بانکی از بدهکار دریافت می‌شود می‌توان آنها را به راحتی تملیک و به وجه نقد تبدیل و مطالبات بانک را از محل فروش آنها وصول نمود. بهترین نوع وثایق منقول عبارتند از: طلا و جواهر، سپرده‌ها و ضمانتنامه‌های بانکی، اوراق قرضه ملی و مشارکت، طرح‌های دولتی و اموال زیرکلید بانک و نهایتاً سهام شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار. در نماگر دریافت اعتبار گزارش بانک جهانی نیز بر استفاده از اموال منقول در وثایق بانکی تأکید می‌شود.

ب) اموال غیرمنقول

دسته دیگر اموال که قابلیت وثیقه را دارند، شامل عرصه و اعیان و تأسیسات کارخانجات محل طرح، املاک مسکونی، اداری و تجاری مورد استفاده مالک و غیره است. ماهیت و طبیعت این‌گونه اموال طوری است که اکثراً مشمول مقررات ماده (۱۵) قانون عملیات بانکی بدون ربا نمی‌شوند و

۱. علی نجفی، حقوق بانکی، تهران، انتشارات ققنوس، ۱۳۸۲، ص ۱۷.

لزوماً می‌بایست از طریق ثبت در دفاتر اسناد رسمی به رهن و وثیقه گرفته شوند. کاتوزیان (۱۳۷۵)^۱ در یک دسته‌بندی کلی وثیقه را به اعتبار اینکه عین باشد یا نمه به دو دسته وثیقه عینی و وثیقه ذمه‌ای یا شخصی تقسیم نموده است. به اعتبار این دسته‌بندی وثیقه عینی، وثیقه‌ای است که عینیت دارد، یعنی عین وثیقه قابل لمس و حبس و بازداشت است مانند: اموال منقول و غیرمنقول، وجوه نقد، طلا و جواهر، کالاهای زیرکلید بانک، سپرده‌های سرمایه‌گذاری، ضمانتنامه‌های بانکی، اوراق سهام شرکت‌ها و اوراق مشارکت دولتی.

• تحلیل و بررسی سؤالات بخش مؤلفه حقوق قانونی (مرتبط با وثیقه و ورشکستگی)

۱. آیا هر شرکتی می‌تواند از اموال منقول خود به‌عنوان وثیقه استفاده کند در حالی که همچنان مالکیت آنها را در اختیار دارد؛ و هر مؤسسه مالی چنین اموالی را به‌عنوان وثیقه می‌پذیرد؟ پاسخ مثبت مندرج در گزارش بانک جهانی درخصوص این سؤال صحیح است. یعنی طبق قوانین حقوقی ایران منعی درخصوص وثیقه‌گذاران اموال منقول که در عین حال مالکیت آن نیز در دست فردی باشد که رهن می‌گذارد، وجود ندارد.

به‌طور مثال در قانون «عدم الزام سپردن وثیقه ملکی به بانک‌ها و دستگاه‌ها و سایر مؤسسات و شرکت‌های دولتی به‌منظور تسهیل امر سرمایه‌گذاری و ایجاد اشتغال بیشتر در طرح‌های تولیدی و صادراتی، مصوب ۱۳۸۰/۴/۳»: ماده واحده می‌گوید که بانک‌ها و دستگاه‌ها و سایر مؤسسات و شرکت‌های دولتی موظفند به‌منظور تضمین بازپرداخت اعتبارات خود نسبت به دریافت وثایق ذیل اقدام کنند و بدون رضایت گیرنده اعتبار از دریافت وثیقه ملکی خارج از طرح خودداری نمایند.

در طرح‌های تولیدی: رهن گرفتن اصل طرح، اسناد زراعی، ضمانتنامه‌های زنجیره‌ای اشخاص معتبر و یا اهالی روستا به ویژه در طرح‌های کشاورزی امور دام و صنایع روستایی، چک یا سفته با ظهورنویسی ضامن معتبر، ذی‌نفع شدن در قراردادهای لازم‌الاجرا، اسناد اوراق بهادار و مشارکت، تضمین مؤسسات و شرکت‌های معتبر و یا پذیرفته شده در بورس، کالای ارزش‌دار، رهن مشترک، ضمانتنامه‌های بانکی، ضمانت و تعهدنامه کارکنان دولتی و مؤسسات و شرکت‌های معتبر (حداکثر تا بیست برابر حقوق و مزایای ماهیانه)، ماشین‌آلات سنگین و سبک، اموال منقول، حساب‌های بانکی و گواهی سپرده ثابت، تعهد شرکت‌های بیمه، طلا و یا ارز خارجی، ضمانتنامه صندوق ضمانت صادرات ایران و یا ترکیبی از وثایق فوق و هر نوع تعهدنامه و قرارداد دیگری که می‌تواند موجب تضمین برگشت منابع بانک باشد.

همچنین در بند «د» ماده (۱۰) قانون رفع برخی از موانع تولید و سرمایه‌گذاری صنعتی مصوب

۱. ناصر کاتوزیان، حقوق مدنی، عقود انزی، وثیقه‌های دین، چاپ دوم، ۱۳۷۵، ص ۳.

۱۳۸۶/۵/۷، گفته شده است که «در مواردی که جمع ارزش وثایق و آورده سرمایه‌گذار، بیش از پنجاه درصد (۵۰٪) کل سرمایه‌گذاری پروژه باشد، بررسی توجیه فنی و اقتصادی طرح‌ها توسط بانک‌ها ضرورت نخواهد داشت و باید با وثیقه گرفتن کل طرح، تسهیلات لازم را پرداخت نمایند». قانونگذار در این ماده کل طرح شامل اموال منقول (تجهیزات، ماشین‌آلات و...) و اموال غیرمنقول (زمین و ساختمان و...) را به‌عنوان وثیقه پذیرفته است.

براساس قانون افزایش بهره‌وری کشاورزی مصوب ۱۳۸۹/۵/۶ نیز، می‌توان قراردادهای اجاره و منافع را به‌عنوان رهن پذیرفت. در قانون مذکور در ماده (۱۰) آمده است: «بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری مکلفند در اعطای تسهیلات بانکی به طرح‌های کشاورزی و منابع طبیعی اسناد مشاعی مالکین و نسق‌های زراعی زارعین و اشخاص را به نسبت سهم مشاع از قیمت روز کل مشاع ارزیابی و قراردادهای اجاره و یا بهره‌برداری و یا حق انتفاع از اراضی ملی و دولتی و سند مالکیت اعیانی احداثی را به‌عنوان وثیقه و تضمین برای اعطای تسهیلات بپذیرند. دفاتر اسناد رسمی موظفند بنا به درخواست بانک‌ها و مؤسسات مذکور نسبت به تنظیم سند رهن بر این اساس اقدام نمایند». مثال دیگر در رهن اموال منقول کالای زیرکلید است که در بانک‌ها پذیرفته می‌شود.

۲. آیا قانون به شرکت‌ها اجازه می‌دهد که حق تضمین (وثیقه) بدون اعطای حق تصرف درباره همه اموال منقول خود را اعطا نمایند، بدون آنکه به توصیف مشخص^۱ در مورد وثیقه نیاز باشد؟

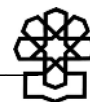
۳. آیا قانون به شرکت‌ها اجازه می‌دهد که حق تضمین (وثیقه) بدون اعطای حق تصرف [یعنی بدون آنکه بهره‌برداری از وثیقه در اختیار طلبکار قرار گیرد] درباره یک گروه واحد از اموال منقول خود را اعطا نمایند، بدون آنکه به توصیف مشخص در مورد وثیقه نیاز باشد؟

پاسخ مندرج در گزارش مربوط به ایران برای هر دو سؤال بالا «خیر» است که براساس برخی تفاسیر از قوانین مربوطه می‌توان به دو بخش اول سؤال پاسخ مثبت داد ولی مسئله عدم نیاز به توصیف مشخص در قوانین ما وجود ندارد که در مجموع پاسخ «خیر» درست است.

این دو سؤال به دلیل پرداختن به یک موضوع واحد، به صورت مشترک مورد بررسی قرار می‌گیرد. در این دو سؤال ویژگی برای وثیقه مورد سؤال قرار می‌گیرد که در آن وثیقه همچنان در قبض و اختیار بدهکار (وثیقه‌دهنده) بماند تا از آن استفاده نماید که از آن به «بدون حق تصرف»^۲ توسط بانک یا طلبکار یاد شده است. به بیان دیگر در این شرایط نباید وثیقه در قبض بانک باشد و فردی که مال یا دارایی را وثیقه گذاشته است همچنان تصرف آن را در اختیار داشته باشد. مسئله

1. Specific Description

۲. این واژه به این معناست که یک دارایی به ویژه در اموال منقول بدون آنکه نیاز باشد به صورت فیزیکی در تملک فرد وام‌دهنده یا طلبکار قرار بگیرد به عنوان وثیقه تلقی شود.

دوم مورد پرسش در این دو سؤال عدم ضرورت ارائه توصیف مشخص در مورد وثیقه است. در توجیه و تأیید پاسخ خیر به این دو سؤال می‌توان بیان داشت که اولاً قبض در رهن شرط است. لذا وقتی قبض شرط باشد به تبع آن حق تصرف نیز وجود دارد. بنابراین وثیقه‌ای که در بانک گذاشته می‌شود با حق تصرف است و نه بدون حق تصرف. به‌طور مثال در اسناد رهن نوشته می‌شود که: مورد رهنه به قبض مرتهن (بانک) درآمد و مرتهن به رسم امانت به راهن داد، یعنی در اختیار راهن امانت است، اگر نقصی به آن وارد شود ضامن است. ثانیاً در سؤال گفته شده است که «بدون نیاز به توصیف مشخص» در خصوص اموال وثیقه گذاشته شده. چنانچه اموال منقول بخواهند به‌عنوان وثیقه پذیرفته بشوند، حتماً باید مشخصات و مختصات آن ذکر شود و نمی‌توان به صورت کلی یک مالی را وثیقه قرار داد. بنابراین خصوصیت عدم نیاز به توصیف خاص در قوانین حقوقی ما وجود ندارد.

برخی بر این باورند که تفاسیر نادرستی که از ماده (۷۷۲) قانون مدنی وجود دارد، باعث شده است که لزوم تصرف در مال مورد وثیقه را شرط بدانند، حال آنکه چنین تفسیری با توجه به سایر مواد قانون مدنی شرط نیست و قبض را نباید مترادف با تصرف تلقی نمود. مراد از تصرف امکان بهره‌برداری است و این مسئله با قبض متفاوت است و به همین دلیل است که قانونگذار اگر چه قبض را شرط صحت دانسته ولی استمرار قبض را شرط نمی‌داند. به همین دلیل لزومی برای تصرف در اموال وثیقه وجود ندارد.

هدف از رهن این است که طلبکار برای وصول طلب خود وثیقه‌ای در اختیار داشته باشد. مفهوم «وثیقه گذاشتن» نیز با تسلیم مال مرهونه به مرتهن ملازمه ندارد. همانطور که در مورد رهن املاک، می‌توان با تنظیم سند، ملک را غیرقابل انتقال اعلام نمود. بدین ترتیب، چه لزومی دارد که مالک بیهوده از انتفاع و تصرف در مال خود محروم گردد؟

تنظیم‌کنندگان متن ماده (۷۷۲) قانون مدنی نیز ظاهراً متوجه این اشکال‌ها بوده‌اند، به همین دلیل تأکید کرده‌اند: «استمرار قبض شرط صحت معامله نیست». به موجب این عبارت، کافی است که عین مال وثیقه لحظه‌ای به مرتهن تسلیم شود و دوباره در اختیار راهن قرار گیرد. این الزام قانون موجب می‌شود که مرتهن در عمل بجای قبض فعلی و واقعی صرفاً به‌طور صوری به قبض اقرار نماید تا شرط صحت عقد ولو صورتاً تحقق یابد و فایده دیگری ندارد.

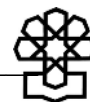
در مجموع می‌بینیم که فضای حاکم بر قانون مدنی اینگونه نیست که وثیقه‌ای که در رهن بانک گذاشته می‌شود، بدون اعطای حق بهره‌برداری یا تصرف به مرتهن (بانک) باشد. به‌طور مثال در ماده (۷۸۹) قانون مدنی گفته شده است که «رهن در ید مرتهن [بانک یا هر رهن‌گیرنده دیگری] امانت محسوب است» و این یعنی اینکه قانونگذار تلویحاً می‌گوید که رهن به نوعی در ید بانک

است. ولی در سؤال دوم و سوم گفته شده است که آیا قانون رهن را بدون اینکه حق بهره‌برداری و تصرف به بانک داده بشود می‌پذیرد. لذا پاسخ به این بخش از سؤال منفی است. در ماده (۷۹۳) نیز به نوعی می‌توان این برداشت را نمود: «راهن نمی‌تواند در رهن تصرفی کند که منافی حق مرتهن باشد مگر به اذن مرتهن». پس با این اوصاف حق بهره‌برداری و تصرف در رهن به طور کامل در دست وام‌گیرنده نیست، بلکه باید با اجازه رهن‌گیرنده باشد.

مسئله دیگر در این دو سؤال، عین معین بودن مال مورد وثیقه است (اشاره به رهن گروه واحد یا همه اموال منقول). در آرای مشهور فقهای امامیه، مراد از عین، هر چیزی دانسته شده که دارای وجود خارجی و مادی باشد. از طرفی در شرایط رهن، کلی بودن مال موجب بطلان رهن است. بر این اساس توصیف به نحو کلی امکانپذیر نیست. مطابق ماده (۷۷۴) قانون مدنی، «مال مرهون باید عین معین باشد...». لذا از مفاد این ماده چنین بر می‌آید که اموال غیرمادی مانند حق تألیف و سرقتی و مطالبات را نمی‌توان به رهن گرفت. تنها پرسشی که باقی می‌ماند این است که آیا ضرورتی دارد که ارزش عین به اعتبار جنس یا ماده اصلی آن باشد یا آنچه را که دارای ارزش اعتباری یا نماینده مقداری ارزش است می‌توان به رهن داد؟ برای مثال آیا وثیقه نهادن اسناد در وجه حامل یا سهام بی‌نام شرکت‌ها، به‌ویژه آنها که فروش ارزش مالیشان به‌طور مسلم امکان دارد، درست است یا باطل؟ در این مورد رویه قانونی و قضایی پاسخ قاطعی ندارد. ولی به نظر می‌رسد که رهن اینگونه اسناد درست است. زیرا در دید عرف، ارزش موضوع آنها چنان با عین سند مخلوط شده است که انتقال و قبض اسناد به منزله انتقال و قبض اموال و موضوع آنهاست.^۱ پس هیچ مانعی ندارد که این اسناد موضوع رهن قرار گیرد، همچنان که موضوع بیع قرار می‌گیرد (کاتوزیان، ۱۳۷۶، ص ۵۴۰). بنابراین، موضوع رهن باید عین معین باشد و رهن عین کلی صحیح نمی‌باشد. از نتایج همین شرط این است که مورد رهن باید در زمان عقد وجود خارجی داشته باشد و رهن مالی که در آینده به وجود خواهد آمد (مانند منافع باغ) صحیح نیست.

نهایتاً اینکه پاسخ سؤال دوم و سوم از سه جزء تشکیل شده است که اگر هم پاسخ یک جزء (خصوصیت وثیقه گذاردن همه یا یک گروه اموال منقول) را براساس تفسیر قوانین موجود مثبت بدانیم، پاسخ بخش اول و سوم این دو سؤال یعنی خصوصیت «بدون حق بهره‌برداری و تصرف» و «بدون نیاز به توصیف خاص» منفی است. بنابراین پاسخ دریافت شده در مجموع «خیر» است.

۱. برای دیدن نظر مخالف در مورد رهن اسکناس، رجوع شود به: دکتر جعفری لنگرودی، رهن - صلح، ش ۱۱.

۴. آیا ممکن است برای دارایی‌های آتی یا بعداً خریداری شده یک حق تضمین قائل شد و یا ممکن است به صورت خودکار به محصولات، عواید و جایگزین‌های دارایی اولیه (اصلی) تسری پیدا کند؟ پاسخ این سؤال در گزارش ایران «خیر» است که براساس بررسی حقوقی انجام شده پاسخ داده شده درست است.

اگر یک دارایی به دارایی دیگری تبدیل شود، دارایی دوم که حاصل این فرآیند است، در برخی از کشورها می‌تواند خود به خود در رهن طلبکاری محسوب شود که دارایی اولیه را در رهن گرفته بود، اما در برخی دیگر از کشورها این امر امکان ندارد. به‌عنوان مثال، اگر درختی که ملک کسی است، در رهن طلبکار وی قرار داشته باشد و آن درخت به میز و صندلی تبدیل شود، اکثر حقوقدانان ایرانی بر این باورند که مالی که مورد رهن بوده، همان درخت بوده و با تبدیل درخت به چوب و میز و صندلی، مال مرهونه از بین رفته است و مال دیگری ایجاد شده که دلیلی برای رهن بودن آن وجود ندارد. حال آنکه این امر، در برخی کشورها پذیرفته شده است که اموالی که تولیدات انجام شده با یک رهینه هستند نیز در رهن محسوب می‌شوند و چنین امری به بانک‌ها امکان می‌دهد که کالاها و مواد اولیه‌ای را که در جریان تولید استفاده خواهند شد نیز در رهن خود بگیرند و بنابراین، طیف اموالی که قابلیت پذیرش به‌عنوان وثیقه را دارند، گسترش خواهد یافت و دسترسی به اعتبار، سهل‌تر خواهد شد.

یکی از شروط رهن این است که مال مورد رهن باید عین معین باشد (ماده (۷۷۴) قانون مدنی). زیرا همانطور که عقد با قبض مورد رهن تمام می‌شود، پس باید عین وجود خارجی داشته باشد. بنابراین تنها در برابر منفعت قرار نمی‌گیرد. نتیجه مهمی که از لزوم عین معین بودن رهن گرفته می‌شود این است که باید هنگام وقوع عقد وجود خارجی داشته باشد و رهن مالی که در آینده به‌وجود می‌آید براساس برخی نظریه‌های حقوقی در ایران باطل است. بدین ترتیب، عین کلی در شمار دیون قرار می‌گیرد و بیع آن درست، ولی رهن آن باطل است (کاتوزیان، ۱۳۷۶، ص ۵۳۹). البته لازم به ذکر است که قانونگذار در قانون تسهیل اعطای تسهیلات بانکی مصوب ۱۳۸۶ در ماده (۱) عنوان می‌کند: «به‌منظور تسریع، تسهیل و تقویت سرمایه‌گذاری در طرح‌های تولیدی (اعم از کالا یا خدمت) دریافت وثیقه خارج از ارزش دارایی و عواید آتی طرح، از گیرندگان تسهیلات که توان مجری و توجیه اقتصادی، فنی و مالی و قابل ترهین طرح آنها به تأیید بانک می‌رسد، توسط بانک‌های عامل ممنوع است». لذا به نوعی رهن دارایی‌های آتی طرح را به‌عنوان وثیقه در نظام بانکی پذیرفته است. ولی این ماده قانونی دارای ابهاماتی در متن و اجراست که نمی‌توان از آن به‌عنوان تغییر رویکرد قانونگذار در شرایط رهن یاد کرد.

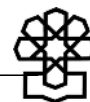
در این سؤال بحث تسری رهن به محصولات و عواید مال مورد رهن نیز مطرح است. در این

خصوص بحثی در عقد رهن با عنوان «توابع عین مرهون» مطرح است. با این بیان که قانون مدنی در مورد تمیز توابع رهن، عرف و عادت را معیار قرار داده است و از همان قواعدی پیروی می‌کند که در بیع به آنها اشاره شد. ماده (۷۸۵) در این باره اعلام می‌کند: «هرچیزی که در عقد بیع بدون قید صریح به عنوان متعلقات جزء مبیع محسوب می‌شود در رهن نیز داخل خواهد بود». نسبت به ثمره و منافع رهن، ماده (۷۸۶) می‌افزاید: «ثمره رهن و زیادتی که ممکن است در آن حاصل شود در صورتی که متصل باشد جزء رهن خواهد بود و در صورتی که منفصل باشد متعلق به راهن است، مگر اینکه ضمن عقد بین طرفین ترتیب دیگری مقرر شده باشد». در ماده (۸۹۴) نیز بحث ایجاد تغییرات در مال مرهونه مطرح شده است که می‌گوید راهن می‌تواند در رهن تغییراتی نافع بدهد بدون اینکه مرتهن (طلبکار) بتواند آن را منع نماید. حال سؤال این است که آیا تغییرات جزو رهن حساب می‌شود؟ یا اینکه وقتی تغییرات رخ داد باید در مال جداگانه محسوب شود؟ پاسخ این است که اگر فرض شود تغییرات جزو رهن به حساب می‌آید، در این حالت هم کل سؤال پرسشنامه پوشش داده نمی‌شود و امتیاز دریافت نمی‌گردد.

در این سؤال انتقال خودکار رهن مورد سؤال قرار گرفته است. یعنی قید خود به خود تبدیل شدن رهن را مطرح می‌کند، نه اینکه دوباره عقد ثانویه بسته شود. در واقع این سؤال ویژگی اتوماتیک بودن تغییر رهن را مطرح می‌کند، لذا در شرایطی که در قانون مدنی گفته شده است که تصرف باید با اذن باشد (اذن برای تغییر مال)، دیگر اتوماتیک نخواهد بود، لذا پاسخ به این سؤال مثبت نیست. البته برطبق قانون اگر مال مرهون تلف شود و از تلف‌کننده بدلی به جای آن دریافت شود خود تلف بدون نیاز به عقد جدید رهن خواهد بود و این نشان می‌دهد قانون ما در مواردی بر مبنای اصل تبعیت ضرورت قبض را شرط ندانسته است و اصل رهن را بدون نیاز به اراده جدید صحیح می‌داند که براساس ماده (۷۹۱) «اگر عین مرهونه به واسطه عمل خود راهن یا شخص دیگری تلف شود باید تلف‌کننده بدل آن را بدهد و بدل مزبور رهن خواهد بود». ولی به طور شفاف قانونگذار در خصوص این سؤال بحثی ندارد.

۵. آیا ارائه یک توصیف کلی از بدهی‌ها و تعهدات در موافقتنامه‌های وثایق مجاز است، آیا می‌توان برای همه انواع بدهی‌ها و تعهدات بین طرفین مورد تضمین قرار گیرند و آیا موافقتنامه وثیقه می‌تواند شامل میزان حداکثر مبلغی باشد که از دارایی‌های به رهن گذاشته شده است؟
پاسخ این سؤال در گزارش ایران براساس دلایلی که بیان خواهد شد اشتباه بوده و پاسخ «بله» درست است.

این سؤال می‌گوید که آیا وثیقه‌ای که بدهکار به بانک یا مؤسسه مالی می‌دهد می‌تواند برای هر

نوع دین محسوب شود یعنی به صورت کلی باشد و توصیفی درخصوص نوع دین داده نشود؟ یعنی آیا وثیقه داده شده می‌تواند برای هر دینی که بر عهده فرد بدهکار است پذیرفته شود. در واقع وثیقه برای دیون متعدد باشد.

براساس قوانین ایران این امکان وجود دارد و پاسخ مثبت است. کافی است سبب دین مشخص شود بدون اینکه مقدار و نوع آن محرز شود. یعنی در بحث دین توصیف کلی اشکال ندارد. بخش دوم سؤال نیز می‌گوید که اگر چنانچه چند دین در برابر یک وثیقه باشد، آیا وثیقه مورد نظر می‌تواند تضمین‌کننده بیشترین مقدار از دیون باشد؟ پاسخ این سؤال مثبت بوده و منع قانونی در ایران وجود ندارد.

براین اساس اصل تعدد دیون در برابر وثیقه در نظام حقوقی ما پذیرفته شده است. در این صورت با پرداخت هر قسمت از دیون جزء مال مرهونه هم می‌تواند آزاد شود. در این خصوص ماده (۷۸۳) قانون مدنی مقرر داشته که اگر رهن مقداری از دین را ادا کند حق ندارد مقداری از رهن را مطالبه نماید و مرتهن می‌تواند تمام آن را، تا تأدیه کامل دین نگاه دارد مگر این که بین رهن و مرتهن ترتیب دیگری مقرر شده باشد.

۶. آیا یک سامانه ثبت وثیقه دارای یک پایگاه داده‌های الکترونیکی، براساس نام وام‌گیرنده که به لحاظ جغرافیایی و براساس نوع دارایی دارای انسجام است، عملیاتی و فعال است؟
پاسخ به این سؤال در گزارش «خیر» است که درست می‌باشد.

در مواردی هم که مال رهنی ثبت می‌شود با خصوصیات مذکور نبوده و براساس مناطق جغرافیایی نیز نیست. لذا پاسخ منفی این سؤال درست بوده و هنوز در کشورمان چنین سامانه‌ای وجود ندارد. البته در یکی دو سال اخیر اقدامات مقدماتی برای ایجاد چنین سامانه‌ای از سوی بانک مرکزی، سازمان بورس و سازمان ثبت اسناد صورت گرفته است.

۷. ناتوان از پرداخت تعهدات خود است پیش از بقیه [طلبکاران] پرداخت می‌شود (به‌عنوان مثال قبل از دعاوی مالیاتی عمومی و یا کارگری)؟

پاسخ «بله» داده شده به این سؤال در گزارش بانک جهانی درست است. مقصود از این سؤال این است که اگر فرد یا شرکت وام‌گیرنده در پرداخت دیون خود دچار مشکل شود و به‌عنوان یک فرد یا شرکت ورشکسته نیز نباشد و گروهی از طلبکاران نیز برای دریافت طلب خود اقدام کرده باشند، حال آیا طلبکار دارای وثیقه نسبت به سایر طلبکاران در اولویت قرار می‌گیرد یا خیر؟ پاسخ این است که بله به موجب ماده (۱۰۸) قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی چنانچه دادخواست تأمین خواسته از طرف طلبکاران صورت بگیرد، و به موجب آن دستور توقیف

مال مورد وثیقه صادر شود، طلبکار دارای وثیقه در اولویت تأدیه دین است. همچنین وفق بند «۱» ماده (۱۴۸) قانون اجرای احکام مدنی و مقررات مرتبط، «اگر مال منقول یا غیرمنقول محکوم‌علیه نزد محکوم‌له رهن یا وثیقه یا مورد معامله شرطی و امثال آن یا در توقیف تأمین یا اجرایی باشد محکوم‌له نسبت به مال مزبور به میزان محکوم‌به بر سایر محکوم‌لهم حق تقدم خواهد داشت». اصولاً وثایق بدو باید برای بازپرداخت دیون مدیون در برابر چنین طلبکارانی مورد استفاده قرار گیرد و لذا پاسخ مندرج در گزارش درست بوده و پاسخ «بله» است.

۸. آیا به طلبکاران با وثیقه زمانی که شرکت در فرآیند انحلال است پیش از بقیه [طلبکاران] پرداخت می‌شود (به‌عنوان مثال قبل از دعاوی مالیاتی عمومی و یا کارگری)؟

پاسخ به این سؤال در گزارش اشتباه است زیرا براساس قوانین و مقررات تصفیه و ورشکستگی ایران پاسخ این سؤال «بله» است که در ادامه مورد اشاره قرار می‌گیرد.

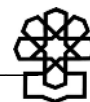
براساس قانون تصفیه امور ورشکستگی، بعد از هزینه‌های تصفیه^۱ طلب دارای وثیقه داده می‌شود و پس از آن مالیات و سایر دیون. یعنی وثیقه بر مالیات و حقوق کارگری و سایر طلبکاران مقدم است. براساس ماده (۵۸) قانون تصفیه امور ورشکستگی: «بستانکارانی که دارای وثیقه‌اند نسبت به حاصل فروش مال مورد وثیقه در برگ تقسیم حاصل فروش، مقدم بر سایر بستانکاران قرار داده می‌شوند». پس از پرداخت طلب دارای وثیقه، سایر طلبکاران در ۵ طبقه اولویت‌بندی می‌شوند.

همچنین طبق ماده (۷۸۰) قانون مدنی، طلبکار دارای وثیقه (مرتهن) مقدم بر سایر طلبکاران است: «برای استیفای طلب خود از قیمت رهن مرتهن بر هر طلبکار دیگری رجحان خواهد داشت».

به‌عنوان مثال «کمیسیون مشورتی حقوق تجارت اداره حقوقی وزارت دادگستری مستخرج از مجله هفته دادگستری شماره ۱۰-۱۳۴۳/۳/۲-۱۰ در پرونده کلاسه ۱۵۸-۴۳/۲-درخصوص تصمیم‌گیری در رابطه با پرونده‌ای که در آن شرکت ورشکسته‌ای علاوه بر بدهی بابت حق بیمه و خسارات تأخیر به سازمان بیمه‌های اجتماعی کارگران، طلبکارانی نیز دارد که دارای وثیقه هستند چنین اعلام نظر نموده است: طلب سازمان بیمه‌های اجتماعی موضوع ماده (۳۴) پس از شقوق سه‌گانه طبقه اول ماده (۵۸) قانون اداره تصفیه امور ورشکستگی، بر سایر دیون ممتاز مقرر در ماده مزبور، مقدم می‌باشد. بدیهی است طلب با وثیقه به موجب صدر ماده (۵۸) بر کلیه دیون اعم از ممتاز و غیرممتاز، مقدم خواهد بود».^۲

۱. لازم به ذکر است هزینه‌های تصفیه در این سؤال مفروض است که ابتدا باید پرداخت شود. لذا منظور سؤال از تقدم وثیقه، تقدم نسبت به دیون مالیاتی و کارگری و... است. زیرا به طور مثال در حقوق انگلستان نیز هزینه‌های تصفیه اول پرداخت می‌شود ولی در گزارش این کشور پاسخ به این سؤال مثبت است.

۲. حقوق تجارت (۴)، ورشکستگی و تصفیه امور ورشکستگی، جواد افتخاری، ۱۳۷۹، تهران، ققنوس، ص ۲۲۴.

۹. زمانی که بدهکار در فرآیند «بازسازی» تحت نظارت دادگاه قرار می‌گیرد، اعتباردهندگان دارای وثیقه هم در معرض توقف یا تعلیق قرار نمی‌گیرند و یا قانون زمینه‌های معافیت اعتباردهندگان دارای وثیقه را از توقف یا تعیین محدوده زمانی برای این توقف فراهم کرده است؟

نکته اول اینکه اساساً مسئله بازسازی به نحو کامل و نظام‌مند در قوانین کشور ما وجود ندارد. لذا از این حیث که در قوانین ما «بازسازی» به مفهوم بین‌المللی آن، وجود ندارد می‌توان گفت که در این سؤال امتیاز منفی کسب می‌کنیم. ولی می‌توان بیان داشت وجود قرارداد ارفاقی در قوانین ما به نوعی سازوکار «بازسازی» را دارد. موضوع قرارداد ارفاقی در قانون تجارت از ماده (۴۷۶) تا (۵۰۴) مورد توجه قرار گرفته است. در مواردی که تاجری به‌طور عادی و با حسن نیت به تجارت مبادرت می‌نماید، لکن به‌علت حوادث غیرمترقبه و ناخواسته که مربوط به اعمال او نمی‌باشد مانند بحران شدید اقتصادی ناشی از جنگ یا کاهش بهای ارز و غیره سرمایه خود را از دست می‌دهد و حکم ورشکستگی او صادر می‌شود در صورتی‌که طلبکاران او با شرایطی که در قانون تجارت پیش‌بینی گردیده است بخواهند با او مساعدت نمایند تا از ورشکستگی جلوگیری شود با او قراردادی منعقد می‌نمایند که در حد امکان بخشی از دیون خود را بپردازد و به فعالیت تجاری خود ادامه دهد. با این شرایط که تاجر، ضامن معتبری معرفی نماید و با تضمین و تأمین مناسبی که می‌دهد به‌تدریج درباره پرداخت بقیه بدهی خود اقدام نماید.

از شرایط انعقاد قرارداد ارفاقی این است که لااقل نصف به‌علاوه یک نفر از طلبکاران با داشتن حداقل سه ربع از مطالبات در آن شرکت نمایند. طلبکاران دارای وثیقه را تنها در صورتی می‌توان در احتساب اکثریت فوق منظور کرد که یا ارفاقات قرارداد را قبول کنند یا اینکه مال مورد وثیقه برای وصول طلب آنها کفایت نکند.

ماده (۵۱۴) فصل هشتم قانون تجارت، درخصوص طلبکارانی که رهینه منقول دارند می‌گوید: «طلبکارهایی که رهینه در دست دارند فقط در صورت غرماً^۱ برای یادداشت قید می‌شوند، یعنی این دسته از طلبکاران می‌توانند بدون هیچ‌گونه توقف یا تعلیقی طلب خود را دریافت نمایند و در صف طلبکاران قرار نمی‌گیرند. لذا به موجب این قانون، طلبکارانی که رهینه منقول در دست دارند به‌عبارت دیگر در قبال طلب خود مال منقولی از تاجر دریافت نموده‌اند نام آنان فقط در صورت غرماً برای یادداشت قید می‌شود به این معنا که آنها می‌توانند تمام طلب خود را که صحت آنها تصدیق شده از دارایی تاجر ورشکسته بگیرند و نیازی نیست که داخل در غرماً شوند». بنابراین پاسخ این سؤال «بله» است.

۱. یادداشتی که در آن فهرست بستانکاران درج می‌شود.

۱۰. آیا در زمانی که یک منافع تضمینی به وجود می‌آید قانون به طرفین اجازه می‌دهد که در چارچوب یک موافقتنامه وثیقه در مورد اینکه وام‌دهنده حق تضمین خود را خارج از دادگاه اعمال کند به توافق برسند؟

پاسخ به این سؤال در گزارش «بله» است و براساس قوانین و مقررات ما نیز درست است. مثلاً در دریافت وثیقه و امضای قرارداد، چنانچه قرارداد بخواهد اجرا گردد باید اقامه دعوا شود ولی بانک وکالتی از بدهکار می‌گیرد که در زمان نیاز از طرف بدهکار بتواند مال را بفروشد و طلب خود را بردارد و این رویه تقریباً در همه وام‌ها و تسهیلات انجام می‌شود.

جدول ۸. امتیازات واقعی ایران در نماگر دریافت اعتبار (مؤلفه قدرت حقوق قانونی) پس از راستی‌آزمایی و ارائه مستندات قانونی

سؤالات مؤلفه قدرت حقوق قانونی	پاسخ گزارش بانک جهانی	پاسخ مبتنی بر قوانین و مقررات کشور	دلایل و مستندات قانونی
۱. آیا هر شرکتی می‌تواند از اموال منقول خود به‌عنوان وثیقه استفاده کند در حالی که همچنان مالکیت آنها را در اختیار دارد؛ و هر مؤسسه مالی چنین اموالی را به‌عنوان وثیقه می‌پذیرد؟	بله	بله	- قانون عدم الزام سپردن وثیقه ملکی به بانک‌ها و دستگاه‌ها و سایر مؤسسات و شرکت‌های دولتی به‌منظور تسهیل امر سرمایه‌گذاری و ایجاد اشتغال بیشتر در طرح‌های تولیدی و صادراتی، مصوب ۱۳۸۰/۴/۳. - بند «د» ماده (۱۰) قانون رفع برخی از موانع تولید و سرمایه‌گذاری صنعتی، مصوب ۱۳۸۶/۵/۷. - ماده (۱۰) قانون افزایش بهره‌وری کشاورزی، مصوب ۱۳۸۹/۵/۶.
۲. آیا قانون به شرکت‌ها اجازه می‌دهد که حق تضمین (وثیقه) بدون حق تصرف ^(۱) (بدون آنکه در اختیار طلبکار قرار دهد) درباره یک گروه واحد از اموال منقول خود را اعطا نمایند، بدون آنکه به توصیف مشخص ^(۲) در مورد وثیقه نیاز باشد؟	خیر	خیر	- قبض در رهن شرط است. لذا وقتی قبض شرط باشد به تبع آن حق تصرف نیز وجود دارد. بنابراین وثیقه‌ای که در بانک گذاشته می‌شود با حق تصرف است و نه بدون حق تصرف (ماده (۷۷۲) قانون مدنی). - ماده (۷۹۲) قانون مدنی: «راهن نمی‌تواند در رهن تصرفی کند که منافی حق مرتهن باشد مگر به اذن مرتهن».
۳. آیا قانون به شرکت‌ها اجازه می‌دهد که حق تضمین (وثیقه) بدون حق تصرف (بدون آنکه وثیقه را در اختیار طلبکار قرار دهد) درباره همه اموال منقول خود را اعطا نمایند، بدون آنکه به توصیف مشخص در مورد وثیقه نیاز باشد؟	خیر	خیر	- ماده (۷۷۴) قانون مدنی، مورد رهن باید عین معین باشد: «مال مرهون باید عین معین باشد». - در قوانین ما خصوصیت «بدون نیاز به توصیف خاص» وجود نداشته و نیاز به توصیف خاص وجود دارد.
۴. آیا ممکن است یک حق تضمین (وثیقه) به دارایی‌های آتی یا بعداً خریداری شده تسری پیدا کند و یا ممکن است به صورت خودکار به محصولات، عواید و جایگزین‌های	خیر	خیر	- یکی از شروط رهن این است که مال مورد رهن باید عین معین باشد. (ماده (۷۷۴) قانون مدنی) لذا باید هنگام وقوع عقد وجود خارجی داشته باشد و رهن مالی که در آینده به‌وجود می‌آید باطل است. البته لازم به ذکر است که قانونگذار در قانون تسهیل

دلایل و مستندات قانونی	پاسخ مبتنی بر قوانین و مقررات کشور	پاسخ گزارش بانک جهانی	سؤالات مؤلفه قدرت حقوق قانونی
<p>اعطای تسهیلات بانکی مصوب ۱۳۸۶ در ماده (۱) اجازه رهن گرفتن طرح اقتصادی که قرار است به اجرا در بیاید و لکن این قانون دارای ابهاماتی است.</p> <p>- این سؤال مشخصه تغییر یا تسری خودکار رهن را مطرح می‌کند: در شرایطی که در قانون مدنی (ماده ۸۹۴)) گفته شده است که تصرف باید با اذن باشد (اذن برای تغییر مال)، لذا دیگر به صورت خودکار نخواهد بود.</p>			<p>دارایی اولیه (اصلی) تسری پیدا کند؟</p>
<p>- براساس قوانین ایران این امکان وجود دارد و پاسخ مثبت است. کافی است سبب دین مشخص شود بدون اینکه مقدار و نوع آن محرز شود. یعنی در بحث دین توصیف کلی اشکال ندارد. بر این اساس اصل تعدد دیون در برابر وثیقه در نظام حقوقی کشور پذیرفته شده است در این صورت با پرداخت هر قسمت از دیون جزء مال مرهونه هم می‌تواند آزاد شود. در این خصوص ماده (۷۸۳) قانون مدنی مقرر داشته که اگر رهن مقداری از دین را ادا کند حق ندارد مقداری از رهن را مطالبه نماید و مرتهن می‌تواند تمام آن را، تا تأدیه کامل دین نگاه دارد مگر این‌که بین رهن و مرتهن ترتیب دیگری مقرر شده باشد.</p>	بله	خیر	<p>۵. آیا ارائه یک توصیف کلی از بدهی‌ها و تعهدات در موافقتنامه‌های وثایق مجاز است، آیا می‌توان برای همه انواع بدهی‌ها و تعهدات بین طرفین مورد تضمین قرار گیرند و آیا موافقتنامه وثیقه می‌تواند شامل میزان حداکثر مبلغی باشد که از دارایی‌های به رهن گذاشته شده است؟</p>
<p>- سامانه ثبت مذکور در این سؤال با خصوصیات گفته شده در ایران وجود ندارد.</p>	خیر	خیر	<p>۶. آیا یک سامانه ثبت وثیقه دارای یک پایگاه داده‌های الکترونیکی، براساس نام وام‌گیرنده که به لحاظ جغرافیایی و براساس نوع دارایی دارای انسجام است، عملیاتی و فعال است؟</p>
<p>- وفق بند «۱» ماده (۱۴۸) قانون اجرای احکام مدنی و مقررات مرتبط، و به موجب ماده (۱۰۸) قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب، طلبکار با وثیقه نسبت به سایر طلبکاران در اولویت است.</p>	بله	بله	<p>۷. آیا به طلبکاران با وثیقه زمانی که اعتبارگیرنده در فرآیند خارج از جریان ورشکستگی ناتوان از پرداخت تعهدات خود است پیش از بقیه [طلبکاران] پرداخت می‌شود (به‌عنوان مثال قبل از دعوی مالیاتی عمومی و یا کارگری)؟</p>

دلایل و مستندات قانونی	پاسخ مبتنی بر قوانین و مقررات کشور	پاسخ گزارش بانک جهانی	سؤالات مؤلفه قدرت حقوق قانونی
<p>- براساس ماده (۵۸) قانون تصفیه امور ورشکستگی: «بستانکارانی که دارای وثیقه‌اند نسبت به حاصل فروش مال مورد وثیقه در برگ تقسیم حاصل فروش مقدم بر سایر بستانکاران قرار داده می‌شوند». بنابراین بعد از هزینه‌های تصفیه،^(۳) وثیقه داده می‌شود و پس از آن مالیات و سایر دیون. لذا پاسخ درست به این سؤال «بله» است.</p> <p>- همچنین طبق ماده (۷۸۰) قانون مدنی: «برای استیفای طلب خود از قیمت رهن مرتهن بر هر طلبکار دیگری رجحان خواهد داشت».</p>	بله	خیر	۸. آیا به طلبکاران با وثیقه زمانی که شرکت در فرآیند انحلال است پیش از بقیه [طلبکاران] پرداخت می‌شود (به‌عنوان مثال قبل از دعوی مالیاتی عمومی و یا کارگری)؟
<p>- معادل «بازسازی» در قوانین سایر کشورها، در قوانین ما «قرارداد ارفاقی» وجود دارد.</p> <p>ماده (۵۱۴) فصل هشتم قانون تجارت، درخصوص طلبکارانی که رهینه دارند می‌گوید: «طلبکارهایی که رهینه در دست دارند فقط در صورت غرما برای یادداشت قید می‌شوند» یعنی این دسته از طلبکاران می‌توانند بدون هیچ‌گونه توقف یا تعلیقی طلب خود را دریافت نمایند.</p>	بله	بله	۹. زمانی که بدهکار در فرآیند «بازسازی» تحت نظارت دادگاه قرار می‌گیرد، اعتباردهندگان دارای وثیقه هم در معرض توقف یا تعلیق [فعالیت‌های شرکت] قرار نمی‌گیرند و یا قانون زمینه‌های معافیت اعتباردهندگان دارای وثیقه از توقف یا تعیین محدوده زمانی برای این توقف را فراهم کرده است.
<p>- پاسخ به این سؤال در گزارش «بله» است و براساس قوانین و مقررات ما نیز درست است. مثلاً در دریافت وثیقه و امضای قرارداد، چنانچه قرارداد بخواهد اجرا گردد باید اقامه دعوا شود ولی بانک وکالتی از بدهکار می‌گیرد که در زمان نیاز از طرف بدهکار بتواند مال را بفروشد و طلب خود را بردارد.</p>	بله	بله	۱۰. آیا در زمانی که یک منافع تضمینی به وجود می‌آید قانون به طرفین اجازه می‌دهد که در چارچوب یک موافقتنامه وثیقه در مورد اینکه وام‌دهنده حق تضمین خود را خارج از دادگاه اعمال کند به توافق برسند؟
	۶	۴	مجموع امتیازات

(1) non possessory security right: Some legal systems provide for a non-possessory security interest, so that security can be taken over assets without taking actual possession of the assets

(2) specific description

(۳) لازم به ذکر است هزینه‌های تصفیه در این سؤال مفروض است که ابتدا باید پرداخت شود. لذا منظور سؤال از تقدم وثیقه، تقدم نسبت به دیون مالیاتی و کارگری و... است. زیرا به طور مثال در حقوق انگلستان نیز هزینه‌های تصفیه اول پرداخت می‌شود، ولی در گزارش این کشور پاسخ به این سؤال مثبت است.

۲-۳. بخش دوم نماگر دریافت اعتبار: اطلاعات اعتباری

بخش دوم از نماگر دریافت اعتبار مربوط به مؤلفه عمق اطلاعات اعتباری^۱ است که این شاخص قواعد و شیوه‌های مؤثر بر میزان پوشش، دامنه و دسترسی به اطلاعات اعتباری موجود از طریق یک اداره اعتباری دولتی و یا یک مؤسسه اعتباری خصوصی را اندازه‌گیری می‌کند. سامانه‌های اطلاعات اعتباری، وام‌دهندگان را قادر می‌سازد تا سابقه مالی اعتبارگیرنده بالقوه (مثبت یا منفی) و اطلاعات ارزشمندی که برای ارزیابی ریسک در نظر گرفته می‌شود، جمع‌آوری نمایند. سامانه‌های اطلاعات اعتباری همچنین این امکان را برای وام‌گیرندگان به وجود می‌آورد تا با ایجاد یک سابقه اعتباری خوب، دسترسی آسان‌تری به منابع اعتباری داشته باشند.^۲

غربالگری خوب مشتریان و مدیریت ریسک دو امر حیاتی برای مؤسسات مالی محسوب می‌شوند و همواره منابع بسیاری صرف غربالگری مشتریان می‌شود. در مرحله غربالگری یکی از منابع جمع‌آوری اطلاعات درخصوص شایستگی اعتباری یک شخص، اطلاعات فراهم شده توسط اداره‌ها یا مؤسسات ثبت اطلاعات اعتباری است. داده‌های جمع‌آوری شده از مؤسسات مالی، اداره‌های مالیاتی، خرده‌فروشان و اداره‌های آب و برق توسط مؤسسات و اداره‌های ثبت اطلاعات اعتباری مدیریت شده و در اختیار اعتباردهندگان قرار می‌گیرند.^۳

مؤسسات رتبه‌بندی اعتباری^۴ و یا اصطلاحاً سامانه‌های اعتبارسنجی ازجمله عناصر ضروری زیربنای ساختارها و نهادهای مالی به‌شمار می‌روند که فرآیند دسترسی به منابع مالی را تسهیل می‌نمایند. به همین دلیل سازمان‌های بین‌المللی نظیر بانک جهانی تأسیس آنها را در کشورهای در حال توسعه مورد حمایت قرار می‌دهند. سامانه اعتبارسنجی در واقع سیستمی است که اطلاعات مرتبط با سابقه اعتباری تسهیلات‌گیرندگان (افراد، کسب‌وکارهای کوچک و شرکت‌های بزرگ) را از طریق بانک‌ها، مؤسسات مالی و اعتباری و سایر منابع عمومی در دسترس جمع‌آوری می‌نماید و براساس آن گزارشی تحت عنوان «گزارش اعتباری»^۵ منتشر می‌کند. در این گزارش‌ها علاوه بر ارائه اطلاعات خام، براساس مدل‌های ریاضی و آماری، امتیازاتی نیز به هر فرد و یا شرکت تعلق می‌گیرد که احتمال عدم بازپرداخت تسهیلات توسط وام‌گیرنده را برآورد می‌نماید.

مهمترین اقدام کشورها در تقویت اطلاعات اعتباری، تشکیل دفاتری جهت ثبت اطلاعات اعتباری افراد و شرکت‌هاست. این دفاتر در یک نگاه کلی به دو نوع قابل تقسیم هستند: نوع اول دفاتری

1. Depth of Credit Information Index

2. World Bank, (2013), "Doing business Report".

۳. علی طیب‌نیا و پوریا قربانی، «تحلیل و آزمون نقش قانون و تشریح اطلاعات اعتباری در توسعه مالی»، فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، شماره ۶۲، ص ۵-۲۲، ۱۳۹۱.

4. Credit Bureau

5. Credit Report

هستند که بخش دولتی آنها را تشکیل می‌دهد و معمولاً به منظور برآوردن اهداف سیاستگذاران نظام پولی و اعتباری کشور و ارائه اطلاعات به آنان ایجاد می‌گردند. در جمهوری اسلامی ایران، بانک مرکزی عهده‌دار این امر است. نوع دوم دفاتری هستند که بخش خصوصی مبادرت به ایجاد آنها می‌نماید. این دفاتر برای اهداف تجاری تشکیل شده و در پی کسب سود در عین حال ارائه یکسری خدمات اعتباری هستند.

درخصوص چارچوب قانونی مربوط به این دفاتر، دو محور عمده را باید در نظر گرفت. نخست اختیارات و توانایی‌های قانونی این دفاتر در دریافت اطلاعات و دوم تکالیف و مسئولیت‌های قانونی آنها. مسئله اطلاعات مربوط به مشتریان و موارد افشا یا عدم افشای آنها کلیدی‌ترین نکته حقوقی و قانونی مربوط به دفاتر اطلاعات اعتباری است که متأسفانه در کشور ما با ابهامات و تردیدهای بسیاری روبرو است. مستندات قانونی مربوط به این امر بسیار پراکنده بوده و متون گوناگونی از جمله قانون اساسی، تا قوانین کیفری، آیین‌نامه‌های مصوب هیئت وزیران و دستورالعمل‌ها و بخشنامه‌های بانک مرکزی در این مورد وجود دارند که در برخی موارد این مستندات قانونی متعارض می‌باشند و در بسیاری از آنها تفسیرها و تأویل‌های گوناگونی وجود دارد. به طوری که در برخی موارد جدال بر سر افشا یا عدم افشای اطلاعات میان بانک مرکزی و سایر دستگاه‌های دولتی و نظارتی موجب اتلاف وقت و هزینه زیادی در این بانک شده است. یکی از مواردی که بانک جهانی در رابطه با این دفاتر مورد پرسش قرار داده است عبارت است از وجود قوانین صریح و واضح که در این رابطه متأسفانه کشور ما فاقد شفافیت و صراحت لازم است.

۱-۲-۳. مراکز ثبت اطلاعات اعتباری عمومی (دولتی)

این مراکز به صورت پایگاه داده‌ای که غالباً توسط بخش‌های دولتی (معمولاً بانک‌های مرکزی و یا ناظرین بانکی) اداره شده و اطلاعات را براساس سوابق اعتباری اعتبارگیرندگان (اعم از اشخاص حقیقی و حقوقی) از اعتباردهندگان جمع‌آوری و در نهایت این اطلاعات را در اختیار خود این نهادها قرار می‌دهند. هدف اولیه این مراکز، مقاصد نظارتی بوده است. این مراکز غالباً تنها اطلاعات آن دسته از اعتبارات که مبلغ آنها از حد مشخصی بالاتر باشد را نگهداری می‌نماید. مطابق مطالعات بانک جهانی، نسبت پوشش متوسط مراکز ثبت اطلاعات اعتباری عمومی در کشورهای در حال توسعه ۶/۳ درصد از جمعیت فعال اقتصادی آنان است، در صورتی که این نسبت در مورد شرکت‌های سنجش اعتبار خصوصی ۱۶ درصد می‌باشد.^۱ نتیجه مطالعات بانک جهانی حاکی از آن است که در بلندمدت تأسیس و توسعه مراکز ثبت اطلاعات اعتباری عمومی به دلایلی همچون پایین

۱. شرکت مشاوره رتبه‌بندی اعتباری، نقش و کارکرد بانک‌های مرکزی در حوزه اعتبارسنجی، ماهنامه اعتبارسنجی، شماره دوم، ۱۳۹۲.

بودن نوآوری‌های سنجش اعتبار، ارزش افزوده پایین، عدم بهره‌مندی از مدل‌های سنجش اعتبار تخصصی (امتیازهای اعتباری) توصیه نمی‌گردد.

۲-۲-۳. شرکت سنجش اعتبار خصوصی

شرکت‌های ثبت اطلاعات اعتباری خصوصی با هدف کاهش عدم تقارن اطلاعات، تسریع و تسهیل فرآیند اعطای اعتبار و خدمت به سیستم‌های اعتباری تشکیل شده و با جمع‌آوری، ساماندهی، تلفیق، تطبیق و پردازش اطلاعات مربوط به مشتریان به مدیریت بهینه ریسک در بانک‌ها و مؤسسات اعتباری کمک می‌نمایند. این اطلاعات در قالب یک گزارش یا امتیاز اعتباری در اختیار اعتباردهندگان بالقوه قرار گرفته و با ایجاد شناختی مناسب از تاریخچه اعتباری و رفتار وام‌گیرنده، آنها را در زمینه تصمیم‌گیری‌های اعتباری یاری می‌رساند.

جدول ۹. مراکز ثبت اطلاعات اعتباری عمومی در مقایسه با شرکت سنجش اعتبار

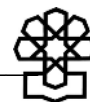
مشخصه‌ها	عمومی (دولت)	خصوصی با مشارکت بانک‌ها
هدف اصلی	نظارت بر بانک‌ها	کنترل فرآیندهای اعطای تسهیلات اعتباری برای وام‌دهندگان
منبع اطلاعات	نهادهای تحت نظارت مستقیم	منابع مختلف
مشارکت اجباری؟	بله	خیر (مبتنی بر اصل دوجانبگی) ^۱
جمع‌آوری اطلاعات مثبت؟	خیر	بله (در اکثر موارد)
تعیین حداقل اندازه وام	در برخی کشورها	خیر
کارمزد ارائه خدمات	بدون کارمزد یا کارمزد اندک	بله
اساس فعالیت	مقررات دولتی	قرارداد، نظامنامه

۱. براساس اصل دوجانبگی تنها بانک‌هایی می‌توانند از اطلاعات شرکت سنجش اعتبار استفاده کنند که به شرکت مزبور اطلاعات لازم را ارائه نمایند.

۳-۳. مبانی قانونی اعتبارسنجی (اطلاعات اعتباری)

۳-۳-۱. ماده (۵) قانون «تسهیل اعطای تسهیلات بانکی و کاهش هزینه‌های طرح و...».

اولین قانونی که به مسئله اعتبارسنجی و ثبت اطلاعات اعتباری پرداخته است، قانون تسهیل اعطای تسهیلات بانکی مصوب ۱۳۸۶ است. در ماده (۵) این قانون دولت مکلف است ترتیبی اتخاذ نماید که ظرف مدت یک سال از تاریخ تصویب این قانون با ایجاد و به کارگیری نهادهای جدید مالی از قبیل بانک جامع اطلاعات، رتبه‌بندی و اعتبارسنجی مشتریان، و... زمینه تسهیل و تسریع اعطای تسهیلات بانکی را فراهم نماید.

۲-۳-۳. آیین‌نامه سنجش اعتبار

هیئت وزیران در جلسه مورخ ۱۳۸۶/۱۲/۲۲ بنا به پیشنهاد وزارت امور اقتصادی و دارایی و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و به استناد مواد (۵) و (۸) قانون «تسهیل اعطای تسهیلات بانکی و کاهش هزینه‌های طرح و تسریع در اجرای طرح‌های تولیدی و افزایش منابع مالی و کارآیی بانک‌ها» - مصوب ۱۳۸۶- آیین‌نامه نظام سنجش اعتبار را تصویب نمود. در این آیین‌نامه، مقررات تشکیل شرکت سنجش اعتبار و نحوه فعالیت آن مشخص شده است.

۳-۳-۳. ماده (۹۰) قانون برنامه پنجم توسعه کشور

در ماده (۹۰) قانون برنامه پنجم توسعه کشور نیز به بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران اجازه داده شده است:

- نسبت به تکمیل سامانه جامع تبادل اطلاعات مشتریان با مشارکت کلیه مؤسسات پولی، مالی، سازمان امور مالیاتی و سایر سازمان‌ها و شرکت‌های ارائه‌دهنده خدمات عمومی دارای اطلاعات مورد نیاز سامانه فوق اقدام نماید.

- امکان احراز صحت اسناد و اطلاعات ارائه شده توسط مشتریان به بانک‌ها به صورت الکترونیکی از طریق وزارت کشور (سازمان ثبت احوال کشور) و قوه قضائیه (سازمان ثبت اسناد و املاک کشور) را فراهم نماید.

- امکانات اجرایی لازم را جهت رسیدگی به شکایات معترضین نسبت به صحت اطلاعات اعتباری ثبت شده خود نزد دفاتر ثبت اطلاعات دولتی و غیردولتی فراهم نماید (در تبصره‌ای کلیه بانک‌ها و مؤسسات اعتباری و دستگاه‌های اجرایی مذکور در این ماده موظف شده‌اند اطلاعات آمار مورد درخواست بانک مرکزی را در اختیار آن بانک قرار دهند).

همچنین در ماده (۹۱) این قانون، بانک‌ها و مؤسسات اعتباری موظفند از سال اول برنامه، قبل از اعطای هرگونه وام و تسهیلات به مشتریان اعم از اشخاص حقیقی و حقوقی نسبت به اعتبارسنجی و تعیین حد اعتباری آنها براساس دستورالعمل بانک مرکزی اقدام نمایند.

علاوه بر موارد قانونی فوق‌الذکر، در مصوبه شورای پول و اعتبار (ضوابط سیاستی- نظارتی شبکه بانکی کشور در سال ۱۳۸۸) در ماده (۴۳) آمده است که سیستم بانکی موظف است با همکاری وزارتخانه‌ها و سازمان‌های ذی‌ربط، پیاده‌سازی و راه‌اندازی سامانه جامع اطلاعات اعتباری مشتریان را حداکثر تا پایان شهریور سال ۱۳۸۸ به اتمام رساند.

تبصره - سامانه جامع اطلاعات اعتباری مشتریان باید قابلیت‌های لازم برای دریافت اطلاعات از سایر شبکه‌های اطلاعاتی کشور را دارا باشد.

۴-۳. عملکرد ایران در بخش اطلاعات اعتباری نماگر دریافت اعتبار

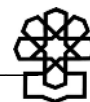
شرکت مشاوره رتبه‌بندی و اعتبارسنجی ایران در سال ۱۳۸۸ به‌عنوان یک شرکت خصوصی اعتبارسنجی، زیر نظر بانک مرکزی و وزارت اقتصاد راه‌اندازی شد. سامانه اعتبارسنجی از ابتدای سال ۱۳۸۸ اصطلاحاً بر مبنای صفر، شروع شده که یک دوره ۵ ساله برای استانداردسازی اطلاعات اعتبارسنجی نیاز است تا عملکرد یک فرد قابل ترسیم بوده و معیار بهتری برای تصمیم‌گیری باشد. در حال حاضر حدود ۵۰ سازمان در بانک اطلاعات و سیستم اعتبارسنجی مؤسسه عضو هستند که حدود ۲۷ عضو آن مربوط به شبکه بانکی است و سایر اعضا شامل لیزینگ‌ها، صندوق‌ها، بیمه‌ها و نهادهاست.^۱ این مؤسسه اطلاعات مرتبط با سابقه اعتباری وام‌گیرندگان (افراد، کسب‌وکارهای کوچک و شرکت‌های بزرگ) را از طریق بانک‌ها، مؤسسات مالی و اعتباری و سایر منابع عمومی در دسترس، جمع‌آوری می‌کند و براساس آن اطلاعات، گزارشی تحت عنوان «Credit Report» منتشر می‌سازد. در این گزارش‌ها علاوه بر ارائه اطلاعات خام، براساس مدل‌های ریاضی و آماری، امتیازاتی نیز به هر فرد یا شرکت تعلق می‌گیرند که احتمال عدم بازپرداخت تسهیلات توسط وام‌گیرنده را برآورد می‌کنند.

استاندارد پوشش مشتریان بانک‌ها در دنیا حدود ۶۴ درصد است. تا انتهای سال ۱۳۹۱، سطح پوشش مشتریان بانک‌ها در سیستم اعتبارسنجی شرکت رتبه‌بندی ایران به ۳۶ درصد رسیده که در صورت ورود مؤسسات مالی و اعتباری و سایر صندوق‌ها و شرکت‌های بیمه و لیزینگ، پیش‌بینی می‌شود سطح پوشش به حد استاندارد بین‌المللی برسد.

جدول ۱۰. وضعیت ایران در مؤلفه مربوط به اطلاعات اعتباری در نماگر دریافت اعتبار - گزارش سال ۲۰۱۴

امتیاز مؤلفه: ۵ از ۶	اداره اعتباری دولتی	مؤسسه اعتباری خصوصی	سؤالات مؤلفه عمق اطلاعات اعتباری (۰ تا ۶)
۱	بله	بله	آیا هم اطلاعات مربوط به بنگاه‌ها و هم اطلاعات مربوط به اشخاص توزیع می‌شود؟
۱	خیر	بله	آیا هم اطلاعات مثبت و هم اطلاعات منفی توزیع می‌شود؟
۰	خیر	خیر	آیا اداره اطلاعات اعتباری علاوه بر مؤسسات مالی، اطلاعات اعتباری خرده‌فروشی‌ها، اعتباردهندگان تجاری و یا شرکت‌های ارائه‌دهنده انشعابات شهری را توزیع می‌کند؟

۱. شرکت مشاوره و رتبه‌بندی اعتباری ایران، ۱۳۹۲.

امتیاز	اداره اعتباری دولتی	مؤسسه اعتباری خصوصی	سؤالات مؤلفه عمق اطلاعات اعتباری (۰ تا ۶)
مؤلفه: ۵ از ۶	خیر	بله	آیا اطلاعات اعتباری با سابقه بیشتر از دو سال توزیع می‌شود؟
۱	بله	بله	آیا اطلاعات مربوط به همه وام‌های با مبلغ زیر یک درصد درآمد سرانه توزیع می‌شود؟
۱	بله	خیر	آیا قانون در مورد حق وام‌گیرنده برای کنترل داده‌های مربوط به خود در بزرگترین اداره ثبت اطلاعات اعتباری تضمین داده است؟

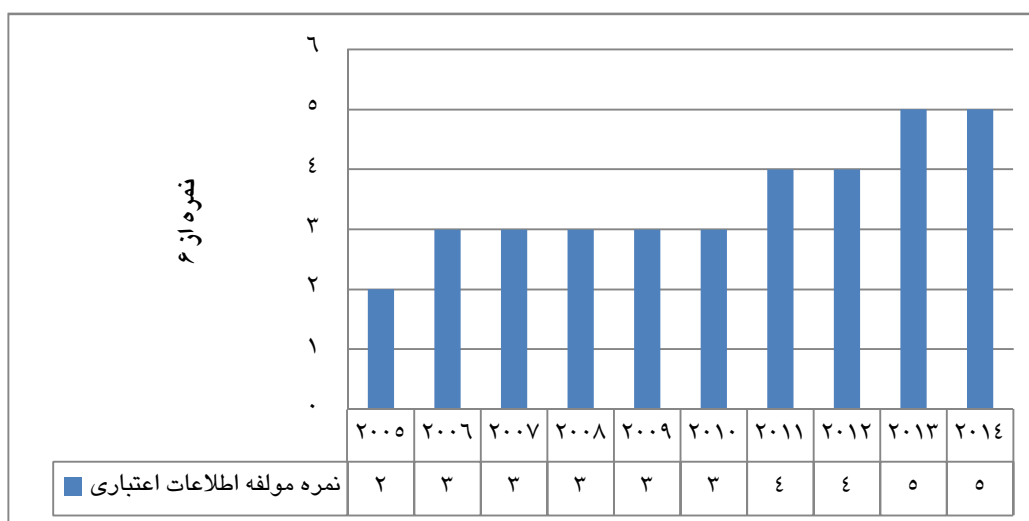
همانطور که در جدول ۱۰ ملاحظه می‌شود، امتیاز ایران در مؤلفه اطلاعات اعتباری مربوط به نماگر دریافت اعتبار، ۵ از ۶ است که فاصله کمی را با دریافت امتیاز کامل دارد. همانطور که مشخص است در هر یک از سؤالات مذکور در این مؤلفه، چنانچه هر یک از مؤسسات اعتباری خصوصی یا دولتی پاسخ «بله» را دریافت کنند، امتیاز آن سؤال داده می‌شود. از ۶ سؤال این مؤلفه، سؤال مربوط به ثبت اطلاعات اعتباری خرده‌فروش‌ها و... در هیچ مؤسسه اعتباری دولتی یا خصوصی امتیاز دریافت نکرده است، لذا در مجموع ۵ امتیاز از ۶ اختصاص داده شده است.

درخصوص تنها سؤالی که نمره آن دریافت نشده است (عدم ثبت اطلاعات اعتباری خرده‌فروشی‌ها، اعتباردهندگان تجاری و یا شرکت‌های ارائه‌دهنده انشعابات شهری)، همانطور که در جدول ۱۰ قید شده است، هیچ یک مؤسسات اعتباری دولتی (بانک مرکزی) و خصوصی (شرکت مشاوره و رتبه‌بندی اعتباری ایرانیان) این اطلاعات اعتباری را وارد نمی‌کنند. حال سؤال این است که آیا خلأ قانونی در این زمینه وجود دارد یا عدم اجرای قوانین و مقررات؟ پاسخ این است که در آیین‌نامه سنجش اعتبار مصوب هیئت وزیران در سال ۱۳۸۶، برخی از مصادیق تأمین‌کنندگان اطلاعات (مؤسساتی که با داشتن داده‌های اشخاص می‌توانند اطلاعات مورد نیاز شرکت را تأمین کنند) مانند اداره کل ثبت شرکت‌ها، شرکت‌های تأمین سرمایه، شرکت‌های بیمه و... ذکر شده است ولی به‌طور مشخص به تأمین اطلاعات از خرده‌فروشی‌ها یا خدمات آب، برق، تلفن همراه و... اشاره نکرده است، هرچند شورای موضوع ماده (۵) آیین‌نامه که متشکل از ۵ وزیر است طی تصویب‌نامه‌ای فهرست کامل مؤسسات و مراکزی که می‌توانند اطلاعات و داده‌های خود را در اختیار این مؤسسه رتبه‌بندی اعتباری قرار دهند ذکر کرده است که توسط بانک مرکزی ابلاغ شده است. در بین این فهرست، خرده‌فروشی‌ها و داده‌های مربوط به پرداخت قبوض شهری نیز وجود دارند که در صورت در اختیار گذاشتن داده‌های مربوط به اشخاص به مؤسسه اعتبارسنجی مشکلی از جهت توزیع این اطلاعات وجود ندارد، لذا توزیع اطلاعات اعتباری مربوط به خرده‌فروشی‌ها و قبوض

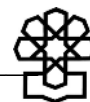
شهری و... خلأ قانونی یا مقرراتی ندارد، بلکه مشکل در اجرا است. چنانچه مؤسسات مرتبط اقدام به ارائه اطلاعات و داده‌های اعتباری به شرکت مشاوره رتبه‌بندی اعتباری نمایند، توزیع اطلاعات توسط شرکت میسر شده و نمره مربوط به این سؤال اخذ خواهد شد. با این اقدام نمره ایران در بخش مربوط به اطلاعات اعتباری از ۵ به ۶ ارتقا می‌یابد و نمره کامل این مؤلفه دریافت می‌گردد.

درخصوص سؤال آخر یعنی قانون اجازه دهد اشخاص بتوانند اطلاعات اعتباری خود را مستقیماً از مؤسسه مالی دریافت و کنترل کنند، همانطور که در جدول نشان داده شده است، مؤسسه خصوصی (که در ایران شرکت مشاوره رتبه‌بندی اعتباری ایران است) جواب «خیر» را دریافت کرده است. در این خصوص چنانچه بانک مرکزی بخشنامه نماید که امکان دریافت اطلاعات اعتباری شرکت رتبه‌بندی اعتباری ایرانیان توسط خود اشخاص امکان‌پذیر باشد، پاسخ به «بله» تغییر خواهد کرد. هرچند نمره تغییری نخواهد کرد. زیرا هر یک از مؤسسات خصوصی یا دولتی پاسخ «بله» را دریافت کرده باشند، یک نمره داده خواهد شد.

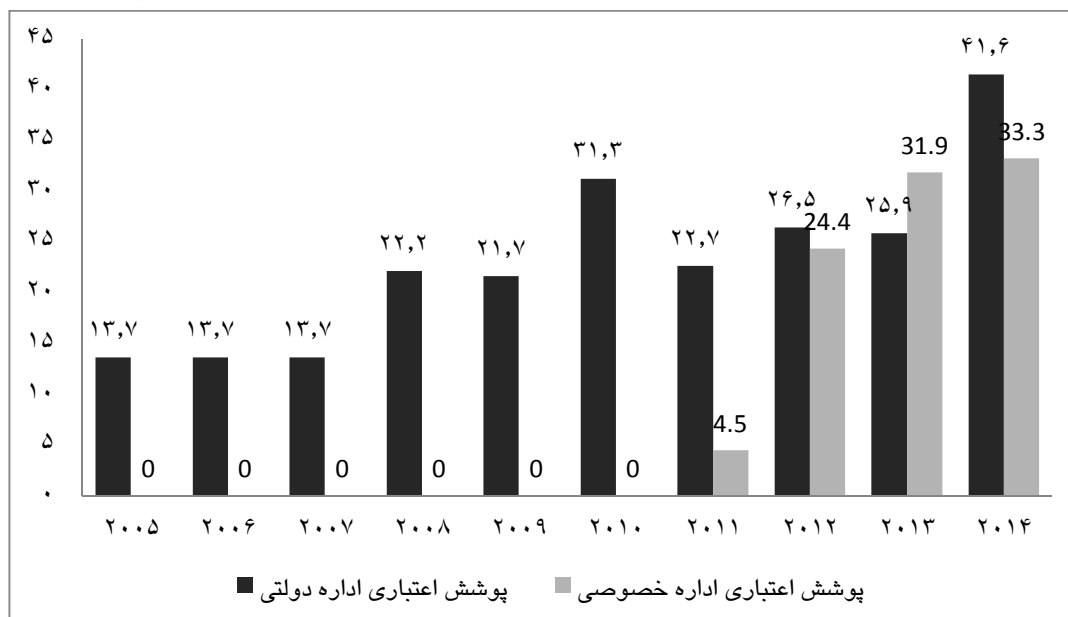
نمودار ۲. امتیاز ایران در مؤلفه اطلاعات اعتباری در سال‌های ۲۰۰۵-۲۰۱۴

Source: www.doingbusiness.org

نمودار ۳. روند ثبت اطلاعات اعتباری افراد در ادارات اعتباری دولتی و خصوصی در ایران

Source: Ibid.

• اصلاحات ایران در نماگر دریافت اعتبار

در جدول ۱۱ اصلاحات مندرج در گزارش انجام کسب و کار در خصوص دریافت اعتبار در ایران نشان داده شده است. همانطور که مشخص است فقط در سال ۲۰۱۱ تأسیس یک مؤسسه اعتباری خصوصی (شرکت مشاوره و رتبه‌بندی اعتباری ایران) به‌عنوان اصلاحات درج شده است. در بخش حقوق قانونی (مربوط به قوانین وثیقه و ورشکستگی) نیز که از سال ۲۰۰۵ گزارش بانک جهانی منتشر می‌شود، اصلاحی صورت نگرفته است.

جدول ۱۱. اصلاحات ایران در نماگر دریافت اعتبار براساس گزارش بانک جهانی

اصلاحات	سال گزارش
پروژه انجام کسب و کار هیچ اصلاحی را ثبت نکرده است.	۲۰۰۸
پروژه انجام کسب و کار هیچ اصلاحی را ثبت نکرده است.	۲۰۰۹
پروژه انجام کسب و کار هیچ اصلاحی را ثبت نکرده است.	۲۰۱۰
تأسیس یک مؤسسه اعتباری خصوصی دسترسی به اطلاعات اعتباری را بهبود بخشید. ^۱	۲۰۱۱
پروژه انجام کسب و کار هیچ اصلاحی را ثبت نکرده است.	۲۰۱۲
پروژه انجام کسب و کار هیچ اصلاحی را ثبت نکرده است.	۲۰۱۳
پروژه انجام کسب و کار هیچ اصلاحی را ثبت نکرده است.	۲۰۱۴

مأخذ: همان.

۱. همزمان با آغاز فعالیت شرکت مشاوره و رتبه‌بندی اعتباری ایران اصلاح یاد شده برای جمهوری اسلامی ایران ثبت شد (مؤلف).

۴. تجربه کشورها در اصلاح و بهبود نماگر دریافت اعتبار

هنگامی که اقتصادها حقوق قانونی وام‌دهندگان و وام‌گیرندگان را در چارچوب قوانین وثیقه و ورشکستگی تقویت کرده و دامنه، سطح پوشش و میزان در دسترس بودن اطلاعات اعتباری را افزایش می‌دهند، در حقیقت دسترسی کارآفرینان به اعتبارات را افزایش داده‌اند.

جدول ۱۲. اقدامات (اصلاحات) مطلوب^۱ در ارتقای نماگر دریافت اعتبار و وضعیت ایران در مقایسه با کشورهای منتخب

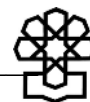
کشور	اقدامات مؤثر حقوق قانونی وام‌گیرندگان و وام‌دهندگان		اقدامات مؤثر اطلاعات اعتباری			
	آیا اجازه اجرای قرارداد خارج از دادگاه داده می‌شود؟	آیا امکان توصیف کلی ^۲ وثیقه رهنی وجود دارد؟	آیا یک سامانه ثبت واحد (برای وثایق) وجود دارد؟	آیا هر دو اطلاعات اعتباری مثبت و منفی در دسترس است؟	آیا اطلاعات از خرده‌فروشان، بستانکاران تجاری، یا خدمات عمومی (آب و برق) همانند نهادهای مالی دریافت و توزیع می‌شود؟	آیا اطلاعات اعتباری وام‌های زیر یک درصد درآمد سرانه توزیع می‌شود؟
ایران	بله	خیر	خیر	بله	خیر	بله
ترکیه	خیر	خیر	خیر	بله	خیر	بله
عربستان	بله	خیر	خیر	بله	بله	بله
گرجستان	بله	بله	بله	بله	بله	بله
مالزی	بله	بله	بله	بله	بله	بله
انگلستان	بله	بله	بله	بله	بله	بله

مأخذ: همان.

در جدول ۱۲ فهرستی از اقدامات و اصلاحاتی را که گزارش انجام کسب‌وکار بانک جهانی آنها را به‌عنوان اقدامات مطلوب در نماگر دریافت اعتبار معرفی کرده است نشان داده شده و عملکرد چند کشور منتخب با ایران مقایسه شده است. همانطور که ملاحظه می‌شود از بین سه راهکار مطلوب در ارتقای مؤلفه حقوق قانونی نماگر دریافت اعتبار، فقط یک مورد در ایران وجود دارد. کشور گرجستان به‌عنوان یکی از رقبای منطقه سند چشم‌انداز همه زیرساخت‌های مطلوب برای نماگر دریافت اعتبار را داراست.

1. Good Practices

۲. توصیف کلی به این معناست که نیاز به ارائه اطلاعات دقیق و مفصل درخصوص وثیقه دریافتی نباشد و قانون رویه‌ها و مقررات مشخصی را در نوع وثایق و کیفیت وثیقه‌گذاری را تعیین کرده باشد.

مقایسه‌ای بین وضعیت مناطق جهانی در مؤلفه حقوق قانونی و تعداد اصلاحات انجام شده نشان می‌دهد دو منطقه «آسیای مرکزی و اروپا» و «کشورهای با درآمد بالای OECD» به نسبت سایر مناطق دارای بیشترین و خاورمیانه و شمال آفریقا (شامل ایران) دارای کمترین امتیاز در مؤلفه حقوق قانونی مربوط به وام‌گیرندگان و وام‌دهندگان هستند. همچنین از نظر کیفیت و میزان پیشرفت در مؤلفه اطلاعات اعتباری و تعداد اصلاحات انجام شده در آنها از سال ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۴ منطقه آمریکای لاتین و کارائیب از نظر مؤلفه عمق اطلاعات اعتباری در صدر جهان است. خاورمیانه و شمال آفریقا^۱ نیز از نظر متوسط مؤلفه عمق اطلاعات اعتباری در میانه قرار دارد.

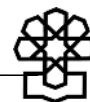
از سال ۲۰۱۰، ۴۹ کشور دست به ۵۳ اصلاح در تقویت حقوق قانونی و ۷۷ کشور دست به ۱۰۰ اصلاح در تعمیق اطلاعات اعتباری زده‌اند. کشور غنا سریع‌ترین اصلاحات در محیط مقرراتی مربوط به دریافت اعتبار را انجام داده است. در طول ۵ سال گذشته نیز کشورهای حوزه اقیانوس آرام تلاش‌های قابل توجهی را در ارتقای تضمین مبادلات و سیستم اطلاعات اعتباری انجام داده‌اند. در بین اقدامات اصلاحی تقویت‌کننده حقوق قانونی وام‌گیرندگان و وام‌دهندگان، تأسیس و به‌کارگیری «ثبت وثیقه»^۲ بیشتر از اقدامات دیگر معمول بوده است. در بخش مربوط به ارتقای اطلاعات اعتباری رایج‌ترین اصلاح، تأسیس یک شرکت رتبه‌بندی اعتباری بوده است.^۳

1. MENA
2. Collateral Registries
3. Doing Business, 2014.

جدول ۱۳. تجربه کشورهای منتخب^۱ در اعمال اصلاحات در نماگر دریافت اعتبار

کشور	سال	اصلاحات صورت گرفته
بحرین	۲۰۱۴	این کشور با جمع‌آوری اطلاعات پرداخت از خرده‌فروشان توانست دسترسی به اطلاعات اعتباری را ارتقا بخشد.
	۲۰۱۴	این کشور با معرفی و استاندارد کردن مقررات اطلاعات اعتباری صنعت و ایجاد حق بررسی و کنترل داده‌های اعتباری مربوط به وام‌گیرندگان، سیستم اطلاعات اعتباری خود را بهبود بخشید.
چین	۲۰۰۹	با قانون جدید مالکیت، محدوده دارایی‌هایی که امکان وثیقه گذاشتن را داشتند، توسعه داد. با این اصلاح کارآفرینان می‌توانند به وسیله حساب‌های دریافتی و تغییر مجموعه‌ای از دارایی‌ها، امکان وثیقه گذاردن برای وام را فراهم نمایند.
	۲۰۰۸	با توجه به قانون، وام‌دهنده دارای وثیقه در پرداخت از دارایی‌های خاص فرد قرض‌گیرنده، در اولویت پرداخت قرار دارد.
جیبوتی	۲۰۱۴	تصویب قانون تجارت جدید این امکان را فراهم نمود که با توسعه و گسترش پذیرش دارایی‌های منقول به‌عنوان وثیقه و رهن وام، سیستم مبادلات مبتنی بر وثیقه توسعه یابد.
	۲۰۱۰	دسترسی به اطلاعات اعتباری در این کشور با اضافه نمودن خرده‌فروشان به بانک اطلاعات مؤسسه خصوصی رتبه‌بندی اعتباری (به اندازه یک امتیاز) گسترش پیدا کرد.
مصر	۲۰۰۹	با مقررات جدید بانک مرکزی، وام‌گیرنده حق دارد داده‌های ذخیره شده در مؤسسه رتبه‌بندی اعتباری مرتبط با وی را مشاهده و بازرسی نماید. این اجازه دسترسی کیفیت و دقت اطلاعات اعتباری در مصر افزایش می‌دهد.
	۲۰۰۸	تأسیس مؤسسه جدید رتبه‌بندی اعتباری خصوصی. این مؤسسه قادر به ارائه اطلاعات منفی مربوط به مشتریان و بنگاه‌ها است.
	۲۰۱۴	این کشور با پیاده‌سازی قانون جدید حفاظت از داده‌های شخصی، سیستم اطلاعات اعتباری خود را بهبود بخشید.
	۲۰۱۳	از طریق اصلاح قانون مدنی در وثیقه‌گذاری، نظام مبادلات وثیقه‌ای گسترش و بهبود یافت. به این صورت که فردی که وثیقه‌ای را در رهن گذاشته است، اجازه داشته باشد وثیقه خود را به محصولات و یا عایدات ناشی از آن وثیقه نیز تسری دهد و همچنین بتواند وثیقه خود را جابجا نماید.
گرجستان	۲۰۱۱	تسهیل دسترسی به اعتبار از طریق پیاده‌سازی سیستم ثبت داده‌ها از طریق پایگاه آنلاین ثبت وثیقه فراهم گشت.
	۲۰۰۹	مؤسسه اعتبارسنجی خصوصی در این کشور درحال حاضر اطلاعات کاملی را در اختیار می‌گذارد. همچنین پوشش اطلاعات بانکی ۲۰ برابر افزایش یافته است. مقررات جدید نیز این حق را برای قرض‌گیرنده فراهم می‌نماید که اطلاعات ثبت شده خود در مؤسسه اعتباری خصوصی را بازرسی و بررسی نماید. همچنین این کشور قانون مدنی خود را حول پنج محور مرتبط با مبادلات متکی بر وثیقه اصلاح کرد که مواد اخیر آن از دسامبر ۲۰۰۷

۱. این کشورها در پایگاه داده‌های گزارش کسب‌وکار بانک جهانی به‌عنوان کشورهای دارای بیشترین اصلاحات معرفی شده‌اند.

کشور	سال	اصلاحات صورت گرفته
		لازم الاجرا شد. مهمترین تغییری که در مؤلفه حقوق قانونی ایجاد شد این است که در زمان امضای قرارداد تضمین، طرفین قادر به توافق برای اجرای قرارداد در خارج از دادگاه درخصوص حق تضمین اعتباردهنده هستند.
	۲۰۰۸	اطلاعات مربوط به خرده‌فروشان، دستگاه‌های ارائه‌دهنده خدمات شهری و اعتباردهندگان تجاری به اطلاعات مؤسسه رتبه‌بندی اعتباری خصوصی اضافه شدند، به طوری که دامنه دسترسی به اطلاعات اعتباری وسیع‌تر شد. این اداره اکنون قادر است علاوه بر اطلاعات دادگاه‌ها، اطلاعات اعتباری ۱۷ بانک از ۱۸ بانک گرجستان، مؤسسات تأمین مالی خرید، اپراتور تلفن همراه و شرکت‌های برق را جمع‌آوری کند.
ایران	۲۰۱۱	با تأسیس یک مؤسسه رتبه‌بندی اعتباری خصوصی، دسترسی به اطلاعات اعتباری ارتقا یافت.
کویت	۲۰۰۸	دسترسی به اطلاعات اعتباری در این کشور با اضافه نمودن خرده‌فروشان به بانک اطلاعات مؤسسه خصوصی رتبه‌بندی اعتباری گسترش پیدا کرد.
لبنان	۲۰۱۱	توسعه اطلاعات اعتباری از طریق اجازه دسترسی آنلاین بانک‌ها به گزارش‌های اعتباری مؤسسه اعتباری دولتی.
	۲۰۱۳	تسهیل دسترسی به اطلاعات اعتباری با این اصلاح که وام‌گیرنده حق دارد داده‌های ذخیره شده در مؤسسه رتبه‌بندی اعتباری مرتبط با وی را مشاهده و بازرسی نماید.
عمان	۲۰۱۲	ارتقای سیستم اطلاعات اعتباری از طریق پیوند دادن بانک اعتباری و مؤسسه آماری که به تجمیع اطلاعات گذشته مربوط به وام‌های پرداخت شده و معوق برای بنگاه‌ها و اشخاص می‌پردازند.
قطر	۲۰۱۲	ارتقای سیستم اطلاعات اعتباری از طریق توزیع اطلاعات تاریخی (گذشته) و حذف شرط آستانه حداقل وام جهت درج در پایگاه داده.
	۲۰۱۱	اصلاح در قانون تجارت؛ ایجاد انعطاف بیشتر در وام‌های وثیقه‌ای و اجازه توافق خارج از دادگاه (out-of-court Enforcement) در اجرای قرارداد، به صورت پیش‌فرض.
عربستان	۲۰۰۸	ایجاد مؤسسه تجاری رتبه‌بندی اعتباری که به گزارش‌دهی اعتباری مشتمل بر وضعیت اعتباری شرکت‌ها می‌پردازد.
ترکیه	۲۰۱۰	اضافه نمودن اطلاعات اعتباری بنگاه‌ها و شرکت‌ها به پایگاه اطلاعات اعتباری.
	۲۰۱۲	تصویب قانون جدید که اجازه تأسیس مؤسسه اعتبارسنجی فدرال را تحت نظارت بانک مرکزی می‌دهد.
امارات متحده عربی	۲۰۱۱	ایجاد چارچوب قانونی نحوه عملکرد مؤسسات اعتبارسنجی خصوصی و الزام مؤسسات مالی جهت ارائه اطلاعات اعتباری.
	۲۰۰۹	تأسیس مؤسسه جدید اعتبارسنجی خصوصی و تجمیع اطلاعات اعتباری همه وام‌ها و ایجاد حق برای وام‌گیرنده جهت بررسی اطلاعات اعتباری خودش در سامانه.

Source: <http://Doingbusiness.org/reforms/overview/topic/getting-credit>.

۵. تحلیل محورهای نماگر دریافت اعتبار

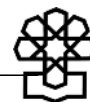
شاخص انجام کسب‌وکار بانک جهانی در بخش مربوط به نماگر دریافت اعتبار درصدد این است که کشورها را از حیث زیرساخت‌های حقوقی و اقتصادی مرتبط با انواع وثایق جهت دریافت اعتبار و وام مقایسه نماید. از آنجایی که اموال غیرمنقول همچون املاک و مستغلات در همه جای دنیا از نظر وثیقه بودن و ایجاد اطمینان به جهت قابلیت قبض و تملیک مشکلی ندارند موضوع مؤلفه دریافت اعتبار قرار نمی‌گیرند، بلکه این گزارش بر وثیقه گرفتن طیف وسیعی از اموال منقول تکیه دارد و کشورها را از حیث میزان انعطاف و تسهیل در شرایط وثیقه گذاردن این‌گونه اموال با یکدیگر مقایسه می‌کند. این مسئله یعنی نظام وثیقه در سیستم بانکی و مالی یک کشور از یک طرف به نظام حقوقی آن کشور بستگی دارد و از سوی دیگر هرگونه تسهیل در این امر و ایجاد زیرساخت‌های تضمین‌کننده حقوق وام‌گیرندگان و وام‌دهندگان، متکی به سیستم ثبت و شناسایی اموال و دارایی‌ها و ایجاد زیرساخت‌های اطلاعاتی در این زمینه است.

ملاحظات و مسائل مهم درخصوص نماگر اخذ اعتبار و مسئله وثیقه در نظام بانکی

عبارتند از:

۱. در جهان کنونی، اموالی وجود دارند که دین و طلب نیستند و معذک، عین معین و مادی نیز محسوب نمی‌شوند. به‌عنوان مثال اموال فکری و نام‌ها و نشان‌های تجاری، در اقتصاد امروز، ارزشی کمتر از اموال مادی ندارند و بهای قابل توجهی برای آنها پرداخت می‌شود، ولی در عین حال دین و طلب نیز محسوب نمی‌شوند. برخی از حقوقدانان بر این باورند که قانون مدنی، رهن این اموال را منع نکرده است و تنها رهن اموالی را منع کرده است که دین و طلب باشند. لذا از آن جهت که این اموال، دین و طلب نیستند، وثیقه گرفتن آنها مانعی ندارد.

۲. بحث دیگری که در این خصوص قابل طرح است این است که آیا اسکناس و سهام و اوراق مشارکت و نظایر آن قابل ترهین هستند یا خیر؟ از جهت فقهی روشن است که اسکناس و اوراق مشارکت و سهام، عین محسوب نمی‌شوند و اینها اموالی هستند که نشانگر و حکایتگر از یکسری اموال دیگر هستند. به عبارت دیگر، سهام، نمایانگر مشارکت دارنده آن در اموال و حقوق و تعهدات شرکت است. اوراق مشارکت نیز نمایانگر مشارکت دارنده آن در پروژه موضوع مشارکت می‌باشد. اسکناس نیز به نوبه خود یک برگه فاقد ارزش است و ارزش اعتباری و غیرعینی دارد. با این حال، در ایران، این اموال به‌عنوان وثیقه مورد استفاده قرار می‌گیرند و تا به حال دیده نشده است که دادگاه‌ها نیز رهن آنها را خلاف قانون بدانند. در رابطه با توجیه وثیقه گرفتن این دارایی‌ها گفته شده است که دریافت آنها به‌عنوان وثیقه از این منظر قابل پذیرش است که اگرچه آنها حکایتگر یکسری

دارایی‌ها هستند و خود آنها دارایی محسوب نمی‌شوند، اما عرف، آنها را دارای ارزش ذاتی و استقلالی می‌داند و بدین جهت در نظر عرف، خود این اموال در زمره عین می‌باشند. محاکم نیز به این برداشت عرفی احترام می‌گذارند و رهن این اموال را می‌پذیرند. به عبارت دیگر، گاه این اتفاق رخ می‌دهد که یک شیء حکایتگر از یک مال دیگر است و ارزش استقلالی ندارد، اما عرف به مرور زمان، این وصف حکایتگری را مدنظر قرار نمی‌دهد و آن را فی‌نفسه دارای ارزش می‌داند. قانونگذار و محاکم نیز این امر را به رسمیت می‌شناسند و به آن احترام می‌گذارند و این خصیصه با توجه به ماهیت دانش حقوق که یک دانش عرفی است، سازگاری دارد. در ایران قوانین و مقررات متعددی وجود دارند که رهن سهام و اوراق مشارکت را پذیرفته‌اند و این قوانین را می‌توان با همین استدلال توجیه نمود.

۳. ماده (۹) قانون متحدالشکل تجاری اروپا، طیف گسترده‌ای از اموال را به‌عنوان وثیقه قابل پذیرش می‌داند. این قانون تصریح می‌دارد که علاوه بر اموال موجود، اموال آینده نیز قابل ترهین هستند. منظور از اموال آینده، اموالی هستند که در زمانی که رهن گرفته می‌شوند، وجود ندارند و در آینده ایجاد خواهند شد، اما از آنجایی که انتظار عقلایی وجود دارد که در آینده به‌وجود خواهند آمد، وثیقه گرفتن آنها منعی ندارد. به‌عنوان مثال، یک کارخانه می‌تواند تولیدات آینده خود را به رهن گذارد. کارخانه می‌تواند در قراردادی که با بانک منعقد می‌کند، قید نماید که کالاهایی که از آن خط تولید خارج خواهند شد، در رهن بانک قرار داشته باشند. چنین رهنی در حقوق آمریکا و بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته پذیرفته شده است، اما در حقوق ایران پذیرفته شده نیست و حقوقدانان ایرانی با تکیه بر قانون مدنی بر این باورند که امری که هنوز ایجاد نشده است، قابل قبض و اقباض نمی‌باشد و لذا رهن آن قابل قبول نیست. چراکه براساس تحلیل حقوقی در ایران، چون این اموال هنوز حدوث خارجی ندارند جزء اموال شناخته نمی‌شوند. این امر موجب می‌شود که طیف کمتری از اموال در حقوق ایران قابل رهن باشند و لذا دسترسی به اعتبار در ایران دشوار ارزیابی شود. اثری که چنین وضعیتی بر محیط کسب‌وکار در کشور دارد روشن است. اما به‌نظر می‌رسد داشتن دو شرط «اطمینان‌آور بودن» و «داشتن ارزش مادی عرفی» درخصوص وثیقه دارای اهمیت است که اگر چنانچه این دو وجود داشته باشند امکان وثیقه‌گذاردن آن وجود خواهد داشت.

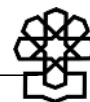
۴. درست است که گسترده نمودن طیف دارایی‌هایی که قابلیت پذیرش به‌عنوان وثیقه را دارند، می‌تواند دسترسی به اعتبار را تسهیل کند و فضای کسب‌وکار را در کشور بهبود بخشد، اما این گسترش اگر به نحو بی‌ضابطه و لجام‌گسیخته باشد، مضرات خاص خود را هم خواهد داشت. اگر اشخاص آزاد باشند که اموالی را که هنوز ایجاد نشده‌اند، بدون ثبت به‌عنوان وثیقه به بانکها و مؤسسات اعتباری ارائه کنند، مدتی نخواهد گذشت که برخی از این امکان استفاده کرده دارایی‌های

ناموجود را که برای آنها سندی هم وجود ندارد، در رهن بانکها و مؤسسات اعتباری متعدد خواهند گذاشت و با استفاده از آنها وام‌های متعدد و مکرر دریافت خواهند کرد و در نهایت، در هنگامی که وام‌های مزبور بازپرداخت نشوند، دارایی‌های یاد شده تکافوی پرداخت مطالبات بانکها و مؤسسات مزبور را نخواهد کرد.

۵. در بخش مربوط به مؤلفه عمق اطلاعات اعتباری نیز برای آنکه مؤسسات اعتبارسنجی مشتریان بتوانند به درستی فعالیت نمایند، لازم است اطلاعات جامع و کاملی را در رابطه با سابقه اعتباری مشتریان از بانکها و مؤسسات اعتباری دریافت نمایند. لازمه دریافت این اطلاعات، آن است که بانکها و مؤسسات اعتباری، سیستم‌های الکترونیکی برای نگهداری سوابق مشتریان را طراحی و در تمامی شعب خود نصب و اجرا نموده باشند. متأسفانه سیستم‌های مزبور، به‌طور کامل در بانکهای کشور پیاده نشده‌اند و برخی از سوابق اعتباری مشتریان، در آنها قابل دسترسی نیستند. برخی از اطلاعات مهم و کلیدی مشتریان، در فرم‌هایی که به صورت دستی پر می‌شوند نگهداری می‌شود و این اطلاعات، وارد سیستم‌های الکترونیکی نمی‌شوند و بدین ترتیب، قابلیت استفاده از آنها کاهش پیدا می‌کند. مشکل دیگری که وجود دارد این است که بسیاری از بانکها تمایلی ندارند که از خدمات مؤسسات اعتبارسنجی استفاده نمایند، چرا که برخی از مشتریان مهم آنها در صورتی که با معیارهای مزبور ارزیابی شوند، دارای سطح اعتباری پایینی دانسته خواهند شد، حال آنکه بانکها تمایلی به از دست دادن این مشتریان ندارند و از سوی دیگر، برای بانکها و مؤسسات اعتباری، الزام قانونی مشخص و دارای ضمانت اجرایی نیز وجود ندارد که این تکلیف را برای آنها مقرر نموده باشد. از این رو عملاً تمایل به استفاده از این خدمات برای برخی از بانکها و مؤسسات اعتباری، حداقل در مورد برخی از مشتریان آنها وجود ندارد.

۶. در حال حاضر برخی از بانکها و مؤسسات اعتباری، تفسیر نادرستی از مقررات راجع به رازداری بانکی دارند و براساس چنین تفسیری، حاضر نیستند اطلاعات مربوط به سوابق اعتباری مشتریان را در اختیار مؤسسات اعتبارسنجی قرار دهند و ارائه چنین اطلاعاتی به مؤسسات مزبور را نقض اصل رازداری بانکی قلمداد می‌نمایند. برای اینکه چنین تفاسیری مانع از گسترش فعالیت‌های این مؤسسات نشوند، لازم است قانونگذار نسبت به ارائه مجوزهای صریح به بانکها جهت ارائه اطلاعات به مؤسسات اعتبارسنجی اقدام نماید.

۷. فرآیند دریافت اعتبار از جهات مختلف به قوانین و مقررات و رویه‌های اجرایی وابسته است. ولی شاخص بانک جهانی به ابعاد خاصی از آن همچون برخی ویژگی‌ها و الزامات حقوقی قانونی در وثیقه‌گذاری و همچنین اطلاعات اعتباری متمرکز است که لزوماً بهبود وضعیت کشور در این نماگر به معنای تسهیل واقعی در دریافت اعتبار در کشور نیست. چرا که در کشور ما مسئله اعطای

وام و اعتبار از طرف بانکها و نهادهای مالی با چالش‌های متعددی مواجه است که لزوماً با اصلاح قوانین رفع نمی‌گردد. هرچند انجام اصلاحات در این نماگر با هدف دریافت امتیاز کامل نماگر می‌تواند بستری جهت رفع برخی موانع دریافت اعتبار در کشور فراهم نماید.

۸. در مسئله وثیقه یک نکته براساس تجارب سایر کشورها این است که گاهی مواقع یک حق و یا تضمینی در خلال دریافت وام از طرف وام‌گیرنده ایجاد می‌شود که لزوماً وثیقه نیست، بلکه یک حق تضمین^۱ است. مثلاً بانک تضمینی از شخص می‌گیرد که اگر وام را بازپرداخت نکرد، بتواند از حساب شخص برداشت کند (برمبنای رضایت در حین دریافت وام)، در واقع یک نوع اذن به وام‌دهنده داده می‌شود که لزوماً در قالب عقد رهن یا وثیقه نیست، بلکه یک تضمین معتبر است. بر این اساس می‌توان شرایط را برای دریافت وام به خصوص برای شرکت‌ها و افرادی که دارای گردش مالی هستند ایجاد نمود، البته به شرط ایجاد شفافیت اطلاعاتی.

در حال حاضر، نظام حقوقی ایران نسبت به عقد رهن، مواضع متفاوت اتخاذ کرده است. به موجب قانون مدنی برای تحقق عقد رهن، وجود دین سابق و ثبوت آن بر ذمه، عین بودن رهنه و قبض آن ضروری است و این در حالی است که رویه نظام بانکی کشور و نیز برخی قانونگذاری‌های پراکنده، درخصوص به رهن گرفتن بعضی اموال، چنین شرایطی را به رسمیت نشناخته است. پیش‌بینی و تصویب چنین قوانینی می‌تواند حکایت از این داشته باشد که مقنن با آگاهی از دشواری‌های ناشی از اعمال شرایط عقد رهن موضوع قانون مدنی، تغییر موضع داده و حداقل نسبت به اعطای تسهیلات به برخی طرح‌ها، از شرایط مزبور عدول کرده است. با وجود این، برخی ابهامات پیرامون چنین قراردادهایی وجود دارد که رفع ابهام از آنها و تلاش جامعه حقوقی کشور را نسبت به ارائه پاسخی شایسته ضروری می‌سازد.

۶. راهکارها و پیشنهادهای بهبود رتبه ایران در نماگر دریافت اعتبار

با تکیه بر آسیب‌شناسی و تحلیل سؤالات نماگر دریافت اعتبار در دو بخش «حقوق قانونی» (وثیقه) و «اطلاعات اعتباری» و با بهره‌گیری از تجربه کشورهای موفق در بهبود شرایط دریافت اعتبار در این بخش پیشنهادهای جهت بهبود رتبه ایران در این نماگر ارائه می‌گردد.

مشکل عمده در رتبه ایران در نماگر دریافت اعتبار مربوط به مؤلفه «قدرت حقوق قانونی» یعنی قوانین مربوط به وثیقه و ورشکستگی است. از ۱۰ امتیاز مربوط به این مؤلفه، مبتنی بر اطلاعات مندرج در گزارش بانک جهانی، ۴ امتیاز دریافت شده است که البته پاسخ دو سؤال از ۱۰ سؤال

مندرج در گزارش بانک جهانی اشتباه بوده که براساس استدلال‌های مطرح شده، پاسخ مثبت است و در مجموع دو امتیاز باید به امتیاز ایران اضافه گردد. بر این اساس امتیاز ایران در مؤلفه حقوق قانونی باید از ۴ به ۶ ارتقا یابد. با اصلاح این اشتباه، رتبه کشور از ۸۶ به ۵۵ بهبود خواهد یافت.

۶-۱. تدوین و تصویب قانون جامع وثایق

همانطور که در بخش راستی‌آزمایی سؤالات مربوط به مؤلفه حقوق قانونی (وثیقه) بیان شد، دلیل عدم دریافت امتیاز کامل در این مؤلفه وجود محدودیت‌ها و تنگناهایی در زمینه قوانین مربوط به وثیقه و تضمین دریافت اعتبار است. از طرفی نگاهی به قوانین و مقررات مربوط به وثایق و رهن حاکی از تعدد و پراکندگی زیاد قوانین و بعضاً وجود تناقض در این زمینه است. بر این اساس ضروری است برای تسهیل قوانین و مقررات و همچنین ایجاد بستر قانونی ارتقای رتبه ایران در مؤلفه دریافت اعتبار، قانون خاصی برای انواع وثایق و تضامین ارائه گردد. خلأ چنین قانونی مورد اذعان بسیاری از کارشناسان حوزه بانکی و حقوقی بوده است.^۱ پیشنهاد می‌شود نمایندگان محترم مجلس شورای اسلامی برای بهبود رتبه ایران در نماگر اخذ اعتبار و همچنین رفع موانع موجود در این خصوص، لایحه قانون جامع وثایق بانکی را از دولت مطالبه و یا طرحی با ویژگی‌ها و ملاحظات زیر تدوین نمایند:

محورها و احکام اصلی این طرح یا لایحه قانونی عبارت خواهند بود از:

۱. احصای طیفی از اموال و دارایی‌های قابل توثیق شامل اموال منقول و غیرمنقول

در این زمینه یک دسته‌بندی پیشنهادی می‌تواند به صورت زیر باشد:

- تعریف و تعیین انواع دارایی‌های قابل توثیق

الف) دارایی‌های منقول

• دارایی‌های عینی

- ماشین‌آلات و تجهیزات

- وسایل نقلیه موتوری

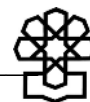
- محصولات کشاورزی (تولیدات، احشام، پرورشگاه ماهی و غیره)

- کالاهای مصرفی (کامپیوترهای شخصی، لوازم منزل)

• دارایی‌های غیر عین (غیر ملموس)

- دارایی‌های سرمایه‌گذاری سهام و اوراق مالی، اوراق آتی، محصولات مشتقه و غیره

۱. این مسئله جمع‌بندی نظرات مشاوران و داوران علمی این گزارش بوده است.

- دارایی‌های فکری (حق اختراع،^۱ علائم تجاری و غیره)
- بیمه‌نامه‌ها و قراردادهای بیمه
- حساب‌های دریافتنی واحد
- حساب‌های دریافتنی مشترک و مرکب
- موجودی انبار؛ به‌طور مثال کالاهای فروش‌نرفته
- معاملات سلف و آتی (به‌طور مثال محصولات سلف، دارایی‌ها و منافع آتی ناشی از وثیقه، احشام زاده‌نشده)
- سایر

۲. تفاوت قائل شدن بین رهن و وثیقه (تضمین)

نظام حقوقی کشور ما بین رهن به‌عنوان یک عقد معین با شرایط خاص خود و وثیقه تفاوت قائل نمی‌شود و این نقص حقوقی باید اصلاح شود. این تفاوت بدین جهت ضروری است که اساساً عقد رهن دارای یکسری شروط ثابتی است که انعطاف در آن از نظر فقهی سخت است. در حالی که تغییر و تحولات صورت گرفته در اسناد مالی و نوع دارایی‌ها به‌گونه‌ای است که برخی مفاهیم همچون قبض مال تحولات زیادی به خود گرفته است و اینگونه نیست که لزوماً قبض مال به این معنا باشد که عین مال باید به طلبکار تحویل داده شود، بلکه ممکن است با تنظیم سند رسمی عقد رهن و درج مراتب مربوط به رهن یا وثیقه در سند مالکیت و مرجع ثبت مربوط این موضوع محقق گردد. نکته دیگر در تمایز میان رهن و وثیقه این است که در برخی کشورها میان اعتبارگیرنده و اعتباردهنده نوعی توافق حقوقی صورت می‌گیرد که نتیجه آن تحقق تضمین و ایجاد نوعی اطمینان برای طلبکار است، هرچند شیء خاصی به رهن گذاشته نشده است. براین اساس پیشنهاد می‌شود وثیقه بانکی فارغ از شرایط رهن، دارای شرایط و الزاماتی گردد تا بتوان طیفی از اموال و دارایی‌های منقول را در صورت «داشتن ارزش عرفی» و «اطمینان‌آور بودن» به‌عنوان وثیقه با سازوکارهای لازم پذیرفت.

به‌طور کلی مبنای ارائه طیفی از اموال به‌عنوان وثیقه این باید باشد که هر چیزی که ارزش مالی داشته و قابلیت اعتمادسازی و اطمینان‌آوری برای طلبکار داشته باشد و در موارد لزوم بتوان آن را مسدود کرد، می‌تواند به‌عنوان وثیقه اطمینان‌آور تلقی گردد. از طرفی یکی از الزامات بسترساز جهت قبول اموال منقول به‌عنوان وثیقه، اصلاح و توسعه نظام ثبت است به‌طوری که همه اموالی که دارای ارزش عرفی و عقلایی هستند به صورت ملموس و

مشخص ثبت شده و مستند شوند تا امکان وثیقه گذاردن آنها فراهم گردد. به این ترتیب تحقق این امر و ثبت حقوق رهنی در ساماندهی حوزه دریافت اعتبار، دارای اهمیت بنیادین است.

۲-۶. اصلاح قوانینی که باعث نامطلوب شدن رتبه ایران در نماگر اخذ اعتبار شده‌اند^۱

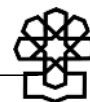
موادی از قانون مدنی وجود دارند که شروطی را برای رهن ذکر کرده‌اند که متناسب با قواعد فقهی و شرعی است، اما برخی از آنها با شرایط مندرج در وثیقه در گزارش بانک جهانی همخوانی ندارد. البته این نکته باید مدنظر قرار گیرد که برخی از اختلاف‌های موجود بین قوانین ما و گزارش بانک جهانی ناظر بر اختلاف در قواعد حقوقی است که به راحتی قابل تغییر نیست. از این رو است که برخی معتقدند اصلاح قانون مدنی بسیار زمان‌بر بوده و شاید در برخی موارد، امکان اصلاح وجود نداشته باشد. بر این اساس اصلاح قوانین مرتبط با رهن در قوانین مدنی به عنوان اولویت دوم مطرح شده است.

به‌طور کلی پیشنهاد می‌شود فصل هجدهم از قانون مدنی که مربوط به عقد رهن است مورد بازنگری و اصلاح قرار گیرد. زیرا از تصویب این قانون تاکنون اموال و دارایی‌ها تغییر و تطور زیادی را داشته است. به عنوان مثال برخی از دارایی‌ها همچون دارایی‌های فکری در عرف کنونی دارای ارزش است در حالی که در گذشته مصداق چندانی نداشته است. همچنین رویه‌های حقوقی در ثبت اموال و اسناد رسمی تغییراتی کرده است که این امکان را فراهم نموده تا طیفی از اموال و دارایی‌ها بتوانند به عنوان تضمین و وثیقه مورد پذیرش قرار بگیرند.

اصلاحات پیشنهادی مرتبط با رهن در قانون مدنی که موجب بهبود رتبه و دریافت امتیاز می‌شوند عبارتند از:

- الحاق یک تبصره به ماده (۷۷۲) قانون مدنی: براساس ماده مذکور: «مال مرهون باید به قبض مرتهن یا به تصرف کسی که بین طرفین معین می‌گردد داده شود»؛ در سؤال دوم و سوم از بخش مؤلفه حقوق قانونی نماگر دریافت اعتبار شرط ندادن حق تصرف در وثیقه به بانک یا مؤسسه اعتباردهنده به‌عنوان یک امتیاز تلقی می‌شود که با این ماده ایران نمره این بخش از سؤال را دریافت نمی‌کند. همانطور که در بخش تحلیل سؤالات استدلال شد، این شرط ضرورتی ندارد زیرا اولاً مفهوم قبض تغییر کرده است و ثانیاً وقتی از نظر اسناد حقوقی، ثبت وثیقه انجام شد دیگر نیازی به قبض و تصرف نیست. هر وقت بدهکار طلب خود را نداد، بانک یا اعتباردهنده می‌تواند از مبادی حقوقی مال مورد وثیقه را تصرف نماید. به این ترتیب با الحاق یک تبصره به شرح زیر به

۱. موارد مذکور در این بخش می‌تواند در پیشنهاد قبل (تصویب قانون وثایق بانکی) نیز مورد توجه قرار بگیرد.

ماده (۷۷۲) قانون مدنی این نقیصه برطرف خواهد شد: تنظیم سند رسمی مربوط به رهن در حکم قبض است. مراتب مربوط به رهن باید در سند مالکیت و مرجع ثبت مربوط درج گردد.

- اصلاح ماده (۷۷۳) قانون مدنی: «هر مالی که قابل نقل و انتقال قانونی نیست نمی‌تواند مورد رهن واقع شود». با این شرط برخی از اموال و دارایی‌هایی که دارای ارزش مالی بوده و از طرفی امکان وثیقه گذاردن آنها وجود دارد، نمی‌توانند رهن قرار بگیرند. به طور مثال بیمه‌نامه‌ها، حق اختراع، اسناد دریافتی یک شرکت و... که لزوماً موضوع نقل و انتقال نبوده ولی در اکثر کشورها به‌عنوان وثیقه پذیرفته می‌شوند.

- حذف ابتدای ماده (۷۷۴) قانون مدنی: براساس ماده مذکور: «مال مرهون باید عین معین باشد و رهن دین و منفعت باطل است»: این شرط نیز در رهن موجب عدم دریافت امتیاز در نماگر دریافت اعتبار شده است. چراکه دارایی‌های منقولی که در گزارش بانک جهانی به عنوان وثیقه معرفی شده‌اند و اکثر کشورها نیز به این سمت حرکت کرده‌اند با این ماده قابلیت توثیق را ندارند، چراکه دارایی‌ها و اموالی هستند که لزوماً عین معین نیستند ولی از نظر عرف و قوانین و مقررات دارای مالیت هستند. به عنوان مثال حق اختراع، سرقتی مغازه، اسناد تجاری و مثال‌های متعدد دیگر که عرفاً دارای ارزش مادی هستند. البته در مواردی - همچون قانون عدم الزام سپردن وثیقه ملکی به بانک‌ها و... مصوب ۱۳۸۰ - قانونگذار اجازه ترهین اموالی همچون تعهد شرکت‌های بیمه، حساب‌های بانکی و گواهی سپرده ثابت، اسناد اوراق بهادار و مشارکت و... را داده است، ولی همچنان شرط عین معین بودن رهن بر سایر قوانین سایه افکنده است و در دعاوی حقوقی به قانون مدنی استناد داده می‌شود. به این ترتیب با حذف عبارت «مال مرهون باید عین معین باشد» از صدر ماده (۷۷۴) این مشکل مرتفع خواهد شد.

در نماگر دریافت اعتبار، به کشورهایایی که در قوانین آنها امکان تسری وثیقه به صورت خودکار به محصولات، عواید و جایگزین‌های وثیقه اولیه (اصلی) و دارایی‌های آتی ناشی از آن، وجود داشته باشد، یک امتیاز در بخش مؤلفه حقوق قانونی اعطا می‌شود. در حالی که طبق ماده (۷۹۳) «راهن نمی‌تواند در رهن تصرفی کند که منافی حق مرتهن باشد مگر به اذن مرتهن». البته «تسری وثیقه به طور خودکار» به نمائات رهنه از نظر فقهی دارای اشکال است، ولی چنانچه مورد قبول فقهای شورای نگهبان قرار گیرد، ضروری است جهت دریافت امتیاز، این مسئله در قانون مدنی اصلاح و الحاق گردد. البته در صورتی که این موضوع به صورت شرط ضمن عقد رهن باشد اشکالی نخواهد داشت. بدیهی است چنانچه این پیشنهاد مورد قبول فقهای شورای نگهبان قرار نگیرد، باید راهکاری غیر از اصلاح قانون در این خصوص اتخاذ گردد.

در بخش مربوط به ورشکستگی در مؤلفه حقوق قانونی دریافت اعتبار یکی از مواردی که از نظر

بانک جهانی برای کشورها امتیاز تعلق می‌گیرد، وجود سازوکار یا نهاد «بازسازی»^۱ و یا بازپروری شرکتی که در آستانه ورشکستگی قرار دارد، است. به موجب این سازوکار، به شرکتی که علائم ورشکستگی را دارد فرصتی برای تجدید ساختار و فعالیت داده می‌شود. مشابه این رویه در نظام حقوقی کشور ما پیش‌بینی قرارداد ارفاقی است، ولی این نوع قرارداد در مقایسه با نهاد بازسازی در حقوق کشورهای دیگر ضعف‌ها و کاستی‌های زیادی دارد. بر این اساس پیشنهاد می‌شود رویه بازسازی با توجه به تجربه کشورهای دیگر و پس از بومی‌سازی مطابق نظام حقوقی و شرایط کشورمان، تدوین و به قانون ورشکستگی ملحق گردد. بر این اساس می‌توان سؤال نهم از بخش حقوق قانونی، مربوط به طلبکار دارای وثیقه، را به‌گونه‌ای در سازوکار بازسازی مورد توجه قرار داد که امتیاز این سؤال نیز در گزارش بانک جهانی به ایران داده شود.^۲

۳-۶. راهکارهای اجرایی و رویه‌ای

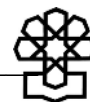
۱. ایجاد سامانه ثبت وثایق^۳ به تفکیک نوع اموال، مالکین اموال و... (به تفصیلی که در سؤال ۶ مؤلفه حقوق قانونی وجود دارد): تشکیل این سامانه هم از نظر بهبود رتبه ایران مؤثر خواهد بود (افزایش یک نمره به نمره دریافت اعتبار) و هم تأثیر بسزایی در نظم و انسجام وثایق ثبت شده در شبکه بانکی خواهد داشت. چراکه در حال حاضر یکی از مشکلات نظام بانکی درخصوص وثایق این است که اطلاعات منظم و یکپارچه‌ای درخصوص اموال وثیقه گذاشته وجود ندارد و گاهی اتفاق می‌افتد که یک دارایی هم‌زمان در دو یا چند بانک به وثیقه گذاشته شده است. در برخی کشورها این سامانه توسط شرکت‌های خصوصی رتبه‌بندی اعتباری با نظارت دولت ایجاد شده است. زیرا اطلاعات و داده‌های پایه مورد نیاز این سامانه توسط این شرکت‌های رتبه‌بندی اعتباری تأمین می‌شود. بر این اساس پیشنهاد می‌شود با فراهم نمودن زیرساخت‌های قانونی، سامانه مذکور توسط شرکت اعتبارسنجی ایران (تنها شرکت رتبه‌بندی اعتباری خصوصی در ایران) تشکیل شود؛ و نیازی به تشکیل این سامانه توسط دولت وجود ندارد.^۴

1. Reorganization Procedure

۲. شایان ذکر است در لایحه جدید تجارت مصوب کمیسیون قضایی و حقوقی مجلس هشتم، با پیش‌بینی سازوکار مربوط به قرارداد ارفاقی پیشگیرانه از یکسو و با تسهیل و تنظیم این قرارداد و سخت‌تر شدن امکان فسخ آن از سوی دیگر و نیز با پیش‌بینی واگذاری اموال ورشکسته به صورت یکجا، تا حدود زیادی این مشکل مرتفع شده و تصویب نهایی این لایحه می‌تواند در این خصوص نیز راهگشا باشد.

3. Collateral Registry

۴. گفتنی است در ماده (۱۹)، لایحه نحوه اجرای محکومیت‌های مالی قوه قضائیه مکلف می‌شد که سامانه الکترونیکی شناسایی اموال اشخاص حقیقی و حقوقی با مشخصات مندرج در این لایحه را ایجاد کند که کلیه بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری مکلف می‌شدند تمام اطلاعات خود در مورد اموال متعلق به اشخاص حقیقی و حقوقی و تغییرات راجع به آن و هر نوع نقل و انتقال را در اختیار قوه

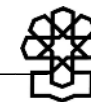

۲. افزایش درصد پوشش اطلاعات اعتباری با اضافه شدن اطلاعات اعتباری مشتریان مؤسسات مالی و اعتباری به پایگاه اطلاعات مؤسسه مشاوره رتبه بندی اعتباری ایران با اضافه شدن اطلاعات اعتباری این مؤسسات، پیش‌بینی می‌شود درصد پوشش اطلاعات اعتباری از متوسط دنیا فراتر رود.
۳. تأمین و توزیع اطلاعات اعتباری خرده‌فروشی‌ها، اعتباردهندگان تجاری و شرکت‌های ارائه‌دهنده انشعابات شهری (پرداخت‌های مربوط به قبوض آب و برق، تلفن همراه و...) که با این کار امتیاز کامل مؤلفه عمق اطلاعات اعتباری دریافت خواهد شد. آیین‌نامه این مسئله توسط شورای ماده (۵) آیین‌نامه سنجش اعتبار مصوب ۱۳۸۶، به شرکت مشاوره رتبه‌بندی ایران ابلاغ شده است ولی تاکنون مؤسسات مربوطه اطلاعات و داده‌های مورد نیاز را به شرکت رتبه‌بندی اعتباری جهت ثبت و توزیع ارائه نکرده‌اند.
۴. حذف عامل سلیقه مسئولان اعتباری بانک‌ها و ایجاد وحدت رویه در دریافت انواع وثایق وام در بانک‌های مختلف با نظارت بانک مرکزی.
۵. ارتقای سیستم اطلاعات اعتباری از طریق توزیع اطلاعات تاریخی (گذشته) و حذف شرط آستانه حداقل وام جهت درج در پایگاه داده (تجربه اصلاح در سایر کشورها).
۶. ایجاد دسترسی برای وام‌گیرنده به گونه‌ای که بتواند اطلاعات مربوط به اعتبارسنجی خود را مشاهده و بازرسی نماید (تجربه اصلاح در سایر کشورها).
۷. اتصال پایگاه داده‌های موجود در کشور از جمله پایگاه داده‌های سازمان امور مالیاتی کشور، شرکت‌های بیمه، ورشکستگی، شرکت پست، قوه قضائیه، ثبت احوال، شناسه ملی، ثبت شرکت‌ها، نیروی انتظامی، کارت‌های اعتباری و... به سامانه اعتبارسنجی با نظارت بانک مرکزی.

قضائیه قرار دهند. در جریان بررسی این ماده از آنجا که ماده فوق توسط اعضای کمیسیون قضایی و حقوقی مجلس به لایحه اضافه شده بود، برخی از نمایندگان مجلس اخطار اصل هفتادوپنجم قانون اساسی را مطرح کردند و معتقد بودند که ایجاد این سامانه یک بار مالی به دولت تحمیل می‌کند. در نهایت این ماده از لایحه مذکور حذف شد.

جدول ۱۴. خلاصه راهکارهای قانونی، مقرراتی و اجرایی به منظور دستیابی به رتبه اول سند چشم‌انداز در نماگر دریافت اعتبار گزارش انجام کسب‌وکار بانک جهانی

بلندمدت	میان‌مدت	کوتاه‌مدت	
<p>تدوین و تصویب قانون جامع وثایق با هدف</p> <p>- احصای طیفی از اموال و دارایی‌های قابل توثیق و پذیرش وثایق با دو شرط «داشتن ارزش عرفی» و «اطمینان‌آور بودن»: شامل ضمانتنامه‌ها، اموال و دارایی‌های عینی، دارایی‌های سرمایه‌گذاری، دارایی‌های مبتنی بر حقوق خاص، مالکیت‌های فکری، حق اختراع و... .</p> <p>- تجمیع قوانین و مقررات پراکنده درخصوص وثیقه و رویه‌های حقوقی و قضایی مربوطه.</p> <p>- تفاوت قائل شدن بین رهن و وثیقه (تضمین) به دلیل وجود چارچوب خاص و محدود در عقد رهن و معرفی وثیقه و حق تضمین به عنوان یک عقدی با خصوصیات متفاوت از رهن.</p> <p>- امکان به‌کارگیری رهنه‌های متغیر و سایر رهنه‌های مندرج در پرسشنامه بانک جهانی.</p> <p>اصلاح قوانینی که باعث نامطلوب شدن رتبه ایران در نماگر دریافت اعتبار شده‌اند:^(۱)</p> <p>- حذف ابتدای ماده (۷۷۴) قانون مدنی مبنی بر بطلان «رهن دین و منفعت» و شرط عین معین بودن رهن: با این کار طیفی از اموال و دارایی‌ها می‌توانند به عنوان وثیقه قرار بگیرند و نمره ایران نیز در سؤال مربوط به بخش حقوق قانونی دریافت اعتبار افزایش می‌یابد.</p> <p>- اصلاح ماده (۷۷۳) قانون مدنی: «هر مالی که قابل نقل و انتقال قانونی نیست نمی‌تواند مورد رهن واقع شود»: به‌طور مثال بیمه‌نامه‌ها،</p>			راهکارهای قانونی

بلندمدت	میان مدت	کوتاه مدت	
<p>حق ثبت، اسناد دریافتی یک شرکت و... که شاید موضوع نقل و انتقال نباشند ولی در اکثر کشورها به عنوان وثیقه پذیرفته می‌شوند.</p> <p>- الحاق یک تبصره به ماده (۷۷۲) قانون مدنی: براساس ماده مذکور: «مال مرهون باید به قبض مرتهن یا به تصرف کسی که بین طرفین معین می‌گردد داده شود»: در سؤال دوم و سوم از مؤلفه حقوق قانونی نامگر دریافت اعتبار، شرط ندادن حق تصرف در وثیقه به بانک یا مؤسسه اعتباردهنده^(۳) به عنوان یک امتیاز مثبت تلقی می‌شود که با وجود این ماده، ایران نمره این بخش از سؤال را دریافت نمی‌کند. بند پیشنهادی الحاقی: تنظیم سند رسمی مربوط به رهن در حکم قبض است. مراتب مربوط به رهن باید در سند مالکیت و مرجع ثبت مربوط درج گردد.</p> <p>- الحاق به قانون مدنی (رهن): امکان تسری وثیقه به صورت خودکار به محصولات، عواید و جایگزین‌های وثیقه اولیه (اصلی) و دارایی‌های آتی ناشی از آن، وجود داشته باشد.^(۳)</p> <p>- الحاق به قانون ورشکستگی: تعریف و ایجاد سازوکار «بازسازی»^(۴) و یا بازپروری شرکتی که در آستانه ورشکستگی قرار دارد. به موجب این سازوکار، شرکتی که علائم ورشکستگی را دارد بدون آنکه دستور انحلال و توقف فعالیت شرکت داده بشود، فرصتی برای تجدید ساختار و فعالیت به آن داده می‌شود.</p>			
<p>اتصال پایگاه داده‌های موجود در کشور از جمله پایگاه داده‌های سازمان امور مالیاتی کشور، شرکت‌های بیمه، ورشکستگی، شرکت پست، قوه</p>	<p>ایجاد سازوکار یکپارچه و واحد توسط بانک مرکزی در درون شبکه بانکی جهت وحدت رویه در اعتبارسنجی مشتریان و الزام</p>		<p>راهکارهای مقرراتی</p>

بلندمدت	میان مدت	کوتاه مدت	
قضائیه، ثبت احوال، شناسه ملی، ثبت شرکت‌ها، نیروی انتظامی، کارت‌های اعتباری و... به سامانه اعتبارسنجی با نظارت بانک مرکزی.	به افشای این اطلاعات به مراجع نظارتی و همچنین الزام بانک‌ها به اعطای هرگونه اعتبار و وام براساس اطلاعات اعتباری مذکور.		
	<p>- تأمین و توزیع اطلاعات اعتباری خرده‌فروشی‌ها، اعتباردهندگان تجاری و شرکت‌های ارائه‌دهنده خدمات عمومی (پرداخت‌های مربوط به قبوض آب و برق، تلفن همراه و...) که با این کار امتیاز کامل مؤلفه اطلاعات اعتباری دریافت خواهد شد. آیین‌نامه این مسئله توسط شورای ماده (۵) آیین‌نامه سنجش اعتبار مصوب ۱۳۸۶، به شرکت مشاوره رتبه‌بندی ایرانیان ابلاغ شده است. ولی مؤسسات مربوطه اطلاعات و داده‌های مورد نیاز را ارائه نکرده‌اند.</p> <p>- ایجاد سامانه ثبت وثیقه براساس نام وام‌گیرنده که به لحاظ جغرافیایی و براساس نوع دارایی قابل بازایی باشد. تشکیل این سامانه می‌تواند توسط شرکت‌های رتبه‌بندی اعتباری نیز صورت بگیرد.^(۱)</p>	<p>- افزایش درصد پوشش اطلاعات اعتباری با اضافه شدن اطلاعات اعتباری مشتریان مؤسسات مالی و اعتباری به پایگاه اطلاعات مؤسسه مشاوره رتبه‌بندی اعتباری ایرانیان.^(۵) با اضافه شدن اطلاعات اعتباری این مؤسسات، پیش‌بینی می‌شود درصد پوشش اطلاعات اعتباری از متوسط دنیا فراتر رود.</p> <p>- حذف عامل سلیقه مسئولان اعتباری بانک‌ها و ایجاد وحدت رویه در دریافت انواع وثایق وام در بانک‌های مختلف با نظارت بانک مرکزی.</p>	راهکارهای اجرایی

(۱) موارد مذکور در این بخش می‌تواند در پیشنهاد تصویب قانون وثایق بانکی نیز مورد توجه قرار بگیرد.

(۲) موضوع سؤال ۲ و ۳ از مؤلفه قدرت حقوق قانونی).

(۳) البته «تسری وثیقه به طور خودکار» به نمائات رهینه از نظر فقهی دارای اشکال است، ولی چنانچه مورد قبول فقهای شورای نگهبان قرار گیرد، ضروری است جهت دریافت امتیاز این مسئله در قانون مدنی اصلاح و الحاق گردد. البته در صورتی که این موضوع به صورت شرط ضمن عقد رهن باشد اشکالی نخواهد داشت. بدیهی است چنانچه این پیشنهاد مورد قبول فقهای شورای نگهبان قرار نگیرد، باید راهکار دیگری در این خصوص اتخاذ گردد.

(4) Reorganization Procedure

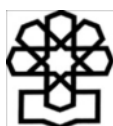
(۵) در حال حاضر فقط اطلاعات اعتباری مؤسسه ثامن و عسکریه در شرکت مشاوره و رتبه‌بندی اعتباری ایران ثبت می‌شود که در صورت اضافه شدن اطلاعات مربوط به سایر مؤسسات مالی و اعتباری، درصد پوشش اطلاعات اعتباری به نحو چشمگیری افزایش می‌یابد. گفتنی است تاکنون بانک مرکزی به دلیل نداشتن مجوز مؤسسات مالی و اعتباری اجازه اتصال به پایگاه اطلاعات اعتباری شرکت مشاوره و رتبه‌بندی ایران را به این مؤسسات نداده است. البته هرچند این مؤسسات دارای مجوز نیستند، ولی به واقع همچون بانک‌ها به عملیات بانکی و وام‌دهی مشغول هستند.

(۶) در برخی کشورها این سامانه (Collateral Registry) توسط شرکت‌های خصوصی رتبه‌بندی اعتباری با نظارت دولت ایجاد شده است. زیرا اطلاعات و داده‌های پایه مورد نیاز این سامانه توسط این شرکت‌های رتبه‌بندی اعتباری تأمین می‌شود. بر این اساس پیشنهاد می‌شود با فراهم نمودن زیرساخت‌های قانونی، سامانه مذکور توسط شرکت مشاوره و رتبه‌بندی اعتباری ایران (تنها شرکت رتبه‌بندی اعتباری خصوصی در ایران) تشکیل شود و نیازی به تشکیل این سامانه توسط دولت وجود ندارد.

منابع و مآخذ

۱. افتخاری، جواد. حقوق تجارت (۴)، ورشکستگی و تصفیه امور ورشکستگی، تهران، ققنوس، ۱۳۷۹، ص ۲۳۴.
۲. جعفری لنگرودی، رهن- صلح، ش ۱۱.
۳. شرکت مشاوره رتبه‌بندی و اعتبارسنجی ایران، ماهنامه اعتبارسنجی، شماره دوم، فروردین و اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۲.
۴. طیب‌نیا، علی و پوریا قربانی. تحلیل و آزمون نقش قانون و تشریح اطلاعات اعتباری در توسعه مالی، فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، شماره ۶۲، ۱۳۹۱.
۵. کاتوزیان، ناصر. حقوق مدنی، عقود اذنی، وثیقه‌های دین، چاپ دوم، ۱۳۷۵.
۶. کاتوزیان، ناصر. حقوق مدنی، عقود معین (۴)، تهران، انتشارات مدرس، ۱۳۷۶.
۷. گزارش‌ها و مطالعات صورت گرفته درخصوص شاخص بانک جهانی در گروه مطالعات محیط کسب‌وکار، مرکز پژوهش‌های مجلس.
۸. گزارش‌های سهولت انجام کسب‌وکار بانک جهانی از سایت: www.doingbusiness.org
۹. مکاتبات و مستندات دریافتی از بانک مرکزی، اداره حقوقی (اطلاعات مربوط به بخش‌های حقوقی نامگر).
۱۰. نجفی، علی. حقوق بانکی، تهران، انتشارات ققنوس، ۱۳۸۲.
11. World Bank, "Doing business Report", 2004-20013.
12. Investment Climate Advisory Services, World Bank Group, "SECURED TRANSACTIONS SYSTEMS AND COLLATERAL REGISTRIES", 2010.

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۱۳۷۵۵

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: راهکارهای بهبود رتبه ایران در گزارش «انجام کسب‌وکار» بانک جهانی
۶. نماگر دریافت اعتبار

نام دفتر: مطالعات اقتصادی (گروه مطالعات محیط کسب‌وکار)

تهیه و تدوین: موسی شهبازی غیائی

ناظران علمی: بهزاد پورسید، سیدامیر سیاح، شراگیم شمس، مهدی عبدالملکی

اظهار نظر کنندگان: فرید قادری، محمد سلیمانی، غلامحسین عربیه، حمید قنبری،

سیدعباس موسویان

مقتضای: کمیسیون حمایت از تولید ملی و نظارت بر اجرای سیاست‌های کلی اصل

چهل و چهارم قانون اساسی

ویراستار تخصصی: مریم احمدیان

ویراستار ادبی: —

واژگان کلیدی:

۱. محیط کسب‌وکار

۲. دریافت اعتبار

۳. شاخص بانک جهانی

۴. وثیقه

۵. حقوق قانونی

۶. رهن

۷. اطلاعات اعتباری

تاریخ انتشار: ۱۳۹۳/۴/۷